

Коляда Наталія Миколаївна. Соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в Україні (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.): авт... д. пед. наук: 13.00.01; 13.00.05 / Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. - Луганськ., 2013. – 44 с.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА”**

КОЛЯДА Наталія Миколаївна

УДК 373.014:061.23-053.5(477)"190/193"+329.78-053.5(477)(043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ
(початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Луганськ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України **Побірченко Наталія Семенівна**, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України **Сухомлинська Ольга Василівна**, НАПН України (м. Київ), академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти;

доктор педагогічних наук, професор **Адаменко Олена Вікторівна**, Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, декан факультету допрофесійної підготовки;

доктор педагогічних наук, професор **Поліщук Юрій Йосипович**, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 14 листопада 2013 року о 9³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2.

Автореферат розіслано 14 жовтня 2013 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.Г. Сущенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси розбудови української держави спричинили кардинальні зміни у політичному, соціально-економічному та культурному житті суспільства. Зміни торкнулися і дитячих організацій та об'єднань – структур дитячого руху як об'єкта і суб'єкта суспільних перетворень: на зміну політичним цілям прийшли моральні орієнтири; масовість перестала бути обов'язковою; простір діяльності організацій розширився за межі освітніх установ; на зміну єдиній піонерській організації прийшли різні за напрямками діяльності, цілями, структурою, матеріальною базою, історією та традиціями дитячі організації як соціальні інститути позаформального виховання, що знаходять своє місце у соціально-політичній системі суспільства (проект Концепції дитячого руху в Україні, 2006 р.).

У нових соціокультурних умовах спостерігається зацікавленість в організації громадського життя дітей – спільноти дієвої, творчої, перспективної, яка виявляє свою соціальну активність через дитячий рух. Право дітей на об'єднання зі своїми ровесниками закріплено Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004), Законом України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998 р., зі змінами), Указом Президента України „Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні” (2008), Державною цільовою соціальною програмою „Молодь України” на 2009–2015 роки (2009), іншими нормативними документами.

Істинне новаторство у будь-якій справі, особливо у такій складній, як виховання, можливе лише на міцному науковому фундаменті, за умови критичного використання досвіду минулого, ознайомлення з яким забезпечує від зайвих захоплень та помилок, від відкриття давно відкритого, натомість забезпечує його прогностичність. Тому питання про наявність чи відсутність традицій дитячого руху в Україні є питанням про його статус як суб'єкта історичного творення. Як і будь-яке соціальне явище, у своєму розвитку він зазнавав трансформацій, переживав часи піднесення і занепаду. У контексті зазначеного набуває актуальності вивчення й аналіз розвитку дитячого руху в Україні від початку ХХ ст. до середини 30-х років ХХ ст. як нового засобу цільового соціального виховання підростаючого покоління, різнопланового соціально-педагогічного явища, основними ознаками якого були самодіяльність, певною мірою самоорганізованість і громадськість.

На різних історичних етапах розвитку суспільства дитячий рух як особливий соціокультурний феномен накопичив унікальний досвід виховної діяльності дитячих громадських структур, відомості про який зберігають архівні документи, програми, історико-педагогічні дослідження, навчальні посібники, методична література та інші джерела. Історіографічний аналіз проблеми розвитку дитячого руху дав змогу виділити пріоритетні напрями досліджень окремих її аспектів у різних наукових галузях: історії, соціології, психології, педагогіці.

Історія розвитку дитячого руху в Україні означена доробком кількох генерацій визначних вітчизняних педагогів, громадських та культурно-освітніх діячів. Першими до висвітлення цієї проблеми звернулися теоретики та практики в галузі педагогіки початку ХХ ст. (Р. Баден-Пауел, Е. Гернле, І. Жуков, О. Пантюхов, О. Тисовський, С. Шацький та ін.), праці яких стали основою для вироблення підходів до пізнання цього унікального явища та створення нового наукового знання – педагогіки дитячого руху.

Новий етап наукового педагогічного осмислення дитячого руху, пов'язаний із виявленням його специфічних можливостей, припадає на 20-ті – середину 30-х років ХХ ст. – період розвитку педагогіки дитячого комуністичного руху, представлений працями Е. Гернле, В. Гессена, І. Жукова, В. Зоріна, М. Конопльова, М. Крупеніної, Н. Крупської, П. Лесгафта, Ф. Лянге, А. Макаренка, Д. Попова, О. Тарханова, В. Яковлева та ін. Окреме місце в цій когорті належить представникам української школи, що розглядали дитячий рух як основний фактор соціального виховання: В. Арнаутов, Л. Менжинська, М. Миронов, І. Соколянський та ін.

Після майже 20-річної перерви в історіографії досліджуваної проблеми, починаючи з середини 50-х років ХХ ст., з'являються праці радянських науковців (М. Басов, І. Гордін, І. Іванов, Г. Іващенко, Ф. Корольов, В. Лебединський, К. Радіна, В. Ханчин, Б. Ширвіндт, М. Хойкін, В. Яковлев та ін.), в яких засвідчено визнання особливої ролі педагогічної науки у вивченні й узагальненні потенціалу піонерського руху. З-поміж інших заслуговує на увагу перше історико-педагогічне дослідження Д. Ваккер (1958 р.) з проблеми діяльності дитячої комуністичної організації юних піонерів ім. В.І. Леніна в Українській СРР упродовж 1922–1932 рр.

Історія розвитку дитячого руху висвітлена й у працях сучасних російських дослідників (Лі. Алієва, М. Басов, М. Богуславський, А. Волохов, А. Кирпичник, Р. Литвак, Е. Мальцева, І. Руденко, О. Сорочинська, О. Титова, Т. Трухачова та ін.), які розглядають розвиток педагогіки дитячого руху та її наступниці, соціокінематики дитинства, в історичному контексті.

Останніми роками з'явилася низка досліджень, присвячених різним соціально-педагогічним аспектам діяльності сучасних дитячих і молодіжних організацій, зокрема роботи Т. Алексєєнк

о, Є. Анохіна, М. Баяновської, О. Боровець, В. Гайдукевич, Л. Гордієнко, С. Диби, Ю. Жданович, А. Зайченко, О. Касьянкової, О. Кравченко, С. Левицького, В. Леника, О. Лісовця, Я. Луцького, Д. Малкова, В. Окаринського, Н. Онищенко, Р. Охрімчук, Ж. Петрочко, Ю. Поліщука, В. Русової, Б. Савчука, С. Харченка, С. Чернети, Н. Чиренко, Л. Ярової та ін. Заслужують на увагу наукові й навчально-методичні видання лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України, які присвячені соціально-педагогічним проблемам дитячого руху: „Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного” (2006)” та ін.

Важливими для нашого дослідження є й наукові розвідки щодо розвитку молодіжного руху (та дитячого руху як його складової) з погляду інших гуманітарних наук: *соціології* – В. Барабаш, Ю. Криворучко та ін.; *історії* – І. Дутчак, О. Зінько, О. Корнієвський, В. Палкін, Р. Пальчевський, Т. Пашиніна, В. Прилуцький, І. Шумський та ін.; *політології* – В. Головенько та ін.

Серед наукових досліджень та розвідок сучасних учених-педагогів, які розглядають дитячий рух крізь призму інших проблем педагогічної науки, роботи О. Адаменко, Т. Антонюк, Л. Березівської, В. Береки, Л. Ваховського, В. Виноградової-Бондаренко, Н. Гулана, Н. Дічек, С. Дмитренко, В. Курила, Н. Левицької, Н. Останіної, О. Петришен, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, Л. Цибулько, С. Черкасової, Т. Філімонової, Є. Хрикова, Т. Цвірової, Н. Чернухи, В. Шпак, Т. Янченко та ін.

У процесі дослідження розвитку дитячого руху як соціально-педагогічного явища заслуговують на увагу праці, присвячені осмисленню статусу й призначення соціальної педагогіки, визначенню її проблемного поля (О. Безпалько, В. Докучаєва, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, В. Оржеховська, М. Плоткін, А. Рижанова, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, Н. Сейко, С. Харченко, М. Шакурова, Л. Штефан та ін.).

Історіографічний огляд проблеми розвитку дитячого руху в Україні у досліджуваній період засвідчив, що переважна більшість наукових робіт має суто історичне спрямування, інші ж опосередковано стосуються досліджуваної теми (переважно в контексті розвитку молодіжного руху, позашкільної системи виховання, як засобу цільового соціального виховання, формування комуністичного ідеологічного світогляду в політиці радянської держави) та мають фрагментарний характер. Спеціальних наукових праць, присвячених вивченню соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. немає.

Актуальність теми дослідження підсилюється багатовимірністю дитячого руху одночасно як педагогічного, так і соціального явища, що

потребує ґрунтовного вивчення задля репрезентативного його представлення в сучасному соціально-педагогічному й історико-педагогічному дискурсах та окреслення можливостей його включення в дослідження з історії педагогіки та розвідки з актуальних питань соціальної педагогіки.

Отже, нерозробленість зазначеної наукової проблеми в історико-педагогічній та соціально-педагогічній науці, її актуальність і необхідність вивчення на сучасному етапі реформування системи освіти та соціального виховання й зумовили вибір теми дослідження „**Соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в Україні (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.)**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою наукової теми кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки „Актуальні проблеми історико-педагогічного знання” (державний реєстраційний номер № 0111U009198) та держбюджетної теми „Розвиток дитячого руху в Центральній Україні (друга половина ХІХ – ХХ ст.)” (державний реєстраційний номер № 0110U001000), Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Тему дослідження затверджено вченою радою університету (протокол № 8 від 16.03.2007 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 24.04.2007 р.).

Об'єкт дослідження – процес розвитку вітчизняного дитячого руху як соціально-педагогічного явища початку ХХ ст. – середини 30-х років ХХ ст.

Предмет дослідження – чинники, організаційна структура, зміст, форми і методи розвитку дитячого руху в Україні у досліджуваний період.

Мета дослідження – цілісне і системне розкриття соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. у структурі ідеологічних, соціальних і педагогічних детермінант як складових загальносуспільного виховного процесу.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Окреслити історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

2. Обґрунтувати теоретико-методологічні основи та поняттєво-категоріальний апарат дослідження дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

3. Визначити чинники виникнення дитячого руху в Україні.

4. Обґрунтувати періодизацію розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст.

5. Схарактеризувати соціально-педагогічні засади розвитку дитячого

руху на рівні організаційно-управлінського складника.

6. Здійснити аналіз змісту, форм і методів дитячого руху впродовж початку ХХ ст. – середини 30-х років ХХ ст.

7. Розкрити особливості науково-методичного забезпечення розвитку дитячого руху в досліджуваній період.

Концептуальні засади дослідження. Здійснюючи аналіз соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст., виходимо з положення про те, що впродовж означеного періоду існували різні напрями дитячого руху – культурно-освітній, соціалістичний, комуністичний, скаутський, піонерський та ін. – соціально-педагогічне явище в сукупності різноманітних структур та організаційних форм дитячих формувань з притаманними їм властивостями динамічності, соціальної орієнтованості; як спосіб самоорганізації дитячої активності, вияв соціально-педагогічної співпраці рівнозначних суб'єктів соціальної дії (дітей та дорослих), а також вияв соціальної активності дитинства, спрямованої на захист прав та розвиток інтересів як дітей, так і всього суспільства.

У процесі виникнення дитячого руху відіграли роль як об'єктивні чинники, так і суб'єктивні, насамперед вікові та психологічні особливості дитячого віку, природна дитяча активність, закономірне прагнення дітей до об'єднання в товаристві однолітків, у якому дитина бачить засіб самозахисту, самовизначення, самоствердження себе як особистості, можливість задовольнити свої потреби та інтереси.

У хронологічних межах дослідження на теренах України дитячий рух пройшов шлях від різнопланових дитячих формувань початку ХХ ст., основного фактора соціального виховання, що характеризувався українською специфікою на організаційному етапі, загальносоюзної уніфікації різноманітного дитячого руху в єдину масову громадську організацію як основний засіб комуністичного виховання – до його повного переходу на базу школи у формі піонерської організації – масового єдиного пришкольного дитячого формування в середині 30-х років ХХ ст.

В означеному контексті дитячий рух розглядаємо як цілісне складне багаторівневе динамічне відносно самостійне соціально-педагогічне явище, що структурно представлене у двох сенсах: вузькому (відповідно до родо-видового співвідношення організаційних форм) та широкому (відповідно до основних складників – організаційно-управлінського, змістового, науково-методичного).

Генералізуюче положення дисертації полягає в тому, що на кожному історико-педагогічному етапі розвиток дитячого руху вирізняли соціально-педагогічні засади – вихідні положення, ідеї, принципи, правила, вимоги, що визначали його мету й завдання та впливали на організаційну

структуру, зміст, напрями, форми і методи діяльності, особливості становлення та розвитку педагогіки дитячого руху, систему добору, підготовки та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху, функціонування методичної та науково-дослідної інфраструктури досліджуваного соціально-педагогічного явища тощо.

Дослідницьким інструментом аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху впродовж досліджуваного періоду стала розроблена нами логіко-структурна модель, представлена у єдності компонентів за двома вимірами: „горизонтальним” (види, організаційні форми дитячого руху) та „вертикальним” (чинники виникнення, мета, завдання, суб’єкти і об’єкти, структурні складники – організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), функціонування яких на всіх етапах розвитку досліджуваного явища ґрунтується на конкретних соціально-педагогічних засадах, які і виступають предметом нашого дослідження.

Методологічну основу дослідження склала сукупність *підходів*: *системно-хронологічний підхід*, що дав змогу розглядати дитячий рух як системне соціально-педагогічне явище, цілісне багаторівневе утворення у єдності взаємозалежних складників на всіх етапах його розвитку; *детерміністський підхід*, завдяки якому розвиток дитячого руху трактується як поле реалізації психофізіологічних особливостей розвитку дитини, що передбачають у підлітковому та юнацькому віці домінування групових форм діяльності, існування різних об’єднань дітей як невід’ємної умови їх соціалізації тощо; *синергетичний підхід* застосовано для дослідження дитячого руху як багатовимірного системного утворення відкритого типу, провідним принципом життєдіяльності якого є самоорганізація, що здійснюється на засадах постійної й активної взаємодії із зовнішнім середовищем; *формаційний підхід* дав можливість визначити чинники, що зумовлювали генезу дитячого руху (соціально-економічні, політичні та ін.), їх вплив на соціально-педагогічні засади діяльності різних об’єднань; *парадигмальний підхід* дав можливість простежити розвиток дитячого руху через сукупність світоглядних ідей, теоретико-методологічних підходів, нової стратегії освіти і виховання, концептуально полярних точок зору, що відображали погляди на перспективи розвитку дитячого руху в контексті різних підходів і думок педагогів, громадських діячів; *аксіологічний підхід* сприяв виокремленню соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху на різних етапах на основі виявлення специфічних природовідповідних та соціальних цінностей дитячого самодіяльного співтовариства, що являє собою особливий простір самовираження дитини в емоційно-комфортній, особистісно значущій і привабливій діяльності; *порівняльний підхід* дав змогу виявити позитивні й негативні тенденції та обґрунтувати періодизацію розвитку дитячого руху

в означений період, розкрити соціально-педагогічні засади розвитку досліджуваного явища на кожному з виокремлених етапів.

Означені підходи ґрунтуються на сукупності методологічних *принципів*: системності, історизму, об'єктивності, активності, поєднання логічного та історичного, аналогії, протиріччя, типологізації.

Теоретичною основою дослідження стали: концептуальні положення методології сучасної історико-педагогічної науки (Л. Березівська, А. Бойко, М. Богуславський, Л. Ваховський, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, О. Джуринський, Н. Дічек, Е. Днепров, М. Євтух, Т. Завгородня, І. Зайченко, С. Золотухіна, Я. Кодлюк, В. Краєвський, В. Курило, В. Майборода, Н. Ничкало, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); теоретичні розробки в галузі методології та історії соціальної педагогіки (О. Безпалько, В. Бочарова, В. Докучаєва, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Т. Куликова, М. Кульпетдінова, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, В. Оржеховська, А. Рижанова, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, Н. Сейко, Л. Штефан та ін.); загальнонаукові положення соціально-педагогічної теорії та історії дитячого руху (Л. Алієва, М. Басов, М. Богуславський, А. Кирпичник, О. Кравченко, Р. Литвак, Е. Мальцева, В. Окаринський, Р. Охрімчук, Ж. Петрович, Ю. Поліщук, І. Руденко, О. Сорочинська, О. Титова, Т. Трухачова, С. Харченко та ін.).

Відповідно до завдань використано комплекс **методів дослідження**: *загальнонаукові методи* – історичний, логічний, наукової класифікації, теоретичного аналізу і синтезу (для аналітичної обробки джерел дослідження та обґрунтування його теоретико-методологічних основ); *загальні історико-педагогічні методи* – історико-структурний (для характеристики дитячого руху як складного системного соціально-педагогічного явища), історико-генетичний (для визначення чинників виникнення дитячого руху в Україні), історико-компаративістський (для порівняння соціально-педагогічних засад дитячого руху на всіх етапах його розвитку), історико-типологічний (для здійснення типології дитячих об'єднань на початковому етапі розвитку дитячого руху); *спеціально-історичні методи*, які використовуються в історико-педагогічних дослідженнях – синхронний (для аналізу особливостей дитячого руху одночасно в різних регіонах України), проблемно-хронологічний (для виявлення важливих проблем у процесі взаємодії дитячого руху і школи), метод періодизації (для обґрунтування періодизації розвитку дитячого руху), метод історичного моделювання (для розробки логіко-структурної моделі аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху); *часткові історико-педагогічні методи* – метод культурно-історичної типології (для дослідження соціально-педагогічних засад розвитку

дитячого руху через зміну домінуючих у ньому традиційних установок), монографічний (для вивчення історії окремої дитячої організації – піонерської), біографічний (для висвітлення діяльності окремих діячів дитячого руху), парадигмальний (для відстеження змін у змісті, формах, методах дитячого руху в рамках загальних політичних, соціальних, педагогічних, освітніх парадигм).

Хронологічні межі дослідження охоплюють початок ХХ ст. – середину 30-х років ХХ ст. *Нижня хронологічна межа* дослідження зумовлена впливом ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення дитячого руху, що спричинили появу одночасно в різних українських містах широкого спектру дитячих об'єднань різної цільової та змістової спрямованості (наприклад, відділ скаутів у Бахмутському повіті на Катеринославщині, 1909 р.). *Верхня хронологічна межа* (1936 р.) визначена остаточним переходом дитячого (піонерського) руху на базу школи як частини шкільної виховної системи (створення в кожному класі піонерських загонів, які об'єднувалися у загальношкільну піонерську організацію, II пленум ЦК ВЛКСМ, вересень 1936 р.); завершенням періоду розвитку дитячого руху як різноманітного особливого соціально-педагогічного явища та початком періоду єдиного масового пришкільного дитячого формування – піонерської організації.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній приналежності українських земель у визначених хронологічних межах. Тому дитячий рух на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. розглядаємо в межах Наддніпрянської України (Центральна, Південна, Східна), що до 1917 р. входила до складу Російської імперії, згодом – до УНР, а потім у статусі УСРР увійшла до СРСР.

Джерельну базу дослідження соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. становлять: документи дитячих, молодіжних і партійних організацій; звернення, листи, відозви радянських органів до піонерів та школярів, учителів, комсомольців тощо; праці, статті, листи, висловлювання про дитячий рух державних і громадських діячів; статистичні матеріали; документи освітніх установ, навчальних закладів та органів народної освіти; спогади активних учасників, організаторів і керівників дитячого руху; матеріали міжнародного дитячого руху тощо.

Основою для написання дисертації стали: матеріали фондів ряду **бібліотек**: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Російської державної бібліотеки, Російської педагогічної наукової бібліотеки імені К. Д. Ушинського та ін.; документи низки

вітчизняних та зарубіжних **архівів**: *Центрального державного історичного архіву України, Київ* (фонди №№ 274, 275, 276, 301, 317, 320, 321, 323, 325, 326, 336, 365, 385, 442, 705, 707, 1335, 1597); *Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Київ* (фонди №№ 1, 2, 5, 166, 182, 342, 582, 806, 2189, 2596, 2605, 3040, 4402, 4336, 5127); *Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Київ* (фонди №№ 1, 7); *Російського державного архіву соціально-політичної історії, Москва* (фонди №№ 1, 18, 101); *Наукового архіву Російської академії освіти, Москва* (фонди №№ 1, 18, 20, 38); *Центрального державного архіву Російської Федерації, Москва* (фонди №№ 298, 1575, 2306); *Музею історії дитячого руху, Москва* (фонди №№ 2, 8).

У ході дослідження проаналізовано **періодичні видання**: *педагогічні і суспільно-політичні* – „Вестник воспитания” (1890–1906), „Радянська освіта” (1923–1931), „Просвещение Донбасса” („Освіта Донбасу”) (1922–1930), „Бюлетень НКО УСРР” (1922–1934), „Радянська школа” (1967), „Русская школа” (1890–1917), „Народное просвещение” (1918–1930), „На путях к новой школе” (1922–1933), „Советская педагогика” (1937–1991), „Шлях освіти” (1997–2012), „Путь просвещения” (1922–1930), „Комуністична освіта” (1931–1941), „Народное образование” (1946–2006), „Педагогика” (1992–2012), „Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика” (2006–2012), „Теория, история, методика детского движения” (1993–2002), „Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки” („За марксо-ленінську педагогіку”) (1925–1932), „Начальная школа” (1933–2009), „Соціальна педагогіка: теорія та практика” (2003–2012) та ін.; *спеціальна дитяча періодика – журнали*: „Дитячий рух” (1925–1934), „Пионервожатый” (1934–1941), „Вожатый” (1924–1988), „Колхозный вожатый” (1931–1932), „Пионер” (1928–1941), „Більшовиченята” (1926–1931), „Барабан” (1923–1926), „Червоні квіти” („Пионерія”, 1923–1931), „Октябрьские всходы” (1924–1930), „Жовтень” (1928–1941), „Тук-тук” (1929–1935), „Будь напоготові” (1926–1928), „Знання та праця” (1929–1941) та ін.; *газети*: „Юный спартак” (1922–1924), „Червона зірочка” (1923–1924), „Юный ленинец” (1924–1925; 1944–1991), „Юний ленинец” (1925), „На зміну” (1925–1928), „Юный пионер” (1933–1941), „Пионерская правда” (1925–1991) та ін.; *молодіжна та партійна періодика* – „Юный коммунист” (1920–1934), „Юношеское движение” (1923–1925) та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– обґрунтовано логіко-структурну модель аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні упродовж досліджуваного періоду, представлену у єдності компонентів за двома вимірами: „горизонтальним” (види й організаційні форми дитячого руху) та

„вертикальним” (чинники виникнення, мета, завдання, суб’єкти і об’єкти, структурні складники – організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), функціонування яких на всіх етапах розвитку досліджуваного явища ґрунтується на конкретних соціально-педагогічних засадах;

– розкрито соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст., що розглядаються як цілісна сукупність вихідних положень, ідей, принципів, правил, вимог, які вирізняли дитячий рух на кожному з етапів його розвитку кількісними і якісними змінами на рівні всіх структурних складників: *організаційно-управлінського* – побудова організаційної структури дитячого руху (від принципу створення та діяльності низових дитячих організацій до керівництва дитячим рухом); *змістового* – варіювання змісту, напрямів, форм і методів діяльності дитячої організації; *науково-методичного* – особливості методичного забезпечення дитячого руху (науково-дослідна інфраструктура; добір, підготовка та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху різних рівнів; мережа періодичних та методичних видань з проблем дитячого руху тощо);

– визначено чинники виникнення дитячого руху на початку ХХ ст.: *об’єктивні* (різноманітний суспільно-педагогічний рух, представлений ідеями педагогів-реформаторів; молодіжний рух, що набув активного розвитку в багатьох країнах світу, в тому числі і на українських землях; зарубіжний дитячий рух) і *суб’єктивні* (вікові та психологічні особливості дитячого віку, природна дитяча активність, прагнення дітей до об’єднання в товариство однолітків, у якому дитина бачить засіб самозахисту, самовизначення, самоствердження себе як особистості, можливість задовольнити свої потреби, вікові, соціальні інтереси тощо);

– обґрунтовано періодизацію розвитку вітчизняного дитячого руху досліджуваного періоду в єдності 4 етапів: *1-й етап* (початок ХХ ст. – перша половина 1922 р.) – початковий; *2-й етап* (друга половина 1922 р. – 1925 р.) – організаційний; *3-й етап* (1926–1931 рр.) – суспільно-політичний; *4-й етап* (1932–1936 рр.) – шкільний;

– *удосконалено* і розширено наукові уявлення про: сутнісні характеристики поняття „дитячий рух”; нормативно-законодавчу базу розвитку дитячого руху в Україні у хронологічних межах дослідження; внесок українських педагогів у справу розвитку дитячого руху як основного фактора соціального виховання; педагогіку дитячого руху та соціокінематику дитинства як міждисциплінарне наукове знання;

– *подальшого розвитку* в дослідженні набули: історіографія проблеми розвитку дитячого руху в Україні у досліджуваних хронологічних межах; класифікація джерельної бази дослідження.

До наукового обігу введено маловідомі та раніше невідомі архівні

документи, історичні факти, пов'язані з історією дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст.; ідеї та соціально-педагогічні концепції щодо досліджуваного явища.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення й висновки дослідження можуть бути використані в ході розв'язання наукових і практичних завдань при обґрунтуванні соціально-педагогічної концепції діяльності сучасних дитячих громадських структур у нових соціокультурних умовах. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, соціальної педагогіки, історії та педагогіки дитячого руху, соціокінематики дитинства; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів „Історія педагогіки”, „Соціальна педагогіка”, „Соціальна молодіжна політика”, „Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України”, „Теорія та історія соціального виховання”, при підготовці навчально-методичного забезпечення та укладанні підручників, посібників із цих дисциплін.

Основні положення дослідження використані у процесі підготовки посібників „Соціальна молодіжна політика” (гриф МОН України, 2008), „Технології соціально-педагогічної діяльності” (2009), „Технології соціальної роботи: теоретичні засади” (2010), „Проблеми соціального виховання на сторінках журналу „Дитячий рух” (1925–1934 рр.)” (2012), „Розвиток дитячого руху в Україні: документи та матеріали (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.)” (2012), „Хрестоматія педагогічного краєзнавства Черкащини” (2012).

Результати і висновки дослідження можуть бути використані у роботі державних органів, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, координаційних центрів та комітетів дитячих організацій, об'єднань та ін.; сприятимуть удосконаленню та урізноманітненню змісту, форм і методів діяльності сучасних дитячих організацій, об'єднань тощо.

Результати дослідження *впроваджено* в навчальний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 06–12/1211 від 12.10.12 р.), Херсонського державного університету (акт про впровадження № 07–12/2622 від 07.12.12 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 01–12/1326 від 26.09.12 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01–875 від 05.12.12 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (акт про впровадження № 2569/01 від 10.10.12 р.).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає: в систематизації нормативного забезпечення

дитячого і молодіжного руху в Україні (навчальний посібник „Соціальна молодіжна політика”, 4,9 авт. арк.); у висвітленні зарубіжного досвіду діяльності дитячих організацій та історико-педагогічного аспекту підготовки педагогів-організаторів дитячого руху (колективна монографія „Актуальні проблеми теорії та практики соціально-педагогічної діяльності”, 1,2 авт. арк.); в узагальненні теоретичних засад технологій соціальної роботи (навчальний посібник „Технології соціальної роботи”, 0,4 авт. арк.); висвітленні доробку І. Соколянського як вітчизняного теоретика дитячого руху (навчальний посібник „Хрестоматія з педагогічного краєзнавства Черкащини”, 1,2 авт. арк.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – „Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи” (Умань, 2007), „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Київ-Умань, 2008), „Романовские чтения – V” (Білорусь, Могильов, 2008), „Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2009), „Актуальные вопросы современной психологии и педагогики” (Росія, Липецьк, 2009), „Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу” (Ялта, 2009), „Виховання, освіта, психологія, право: історичний аспект” (Євпаторія, 2009), „Wspolczesne poszukiwania w obszarze pedagogiki specjalnej s integracyjnej” (Польща, Варшава, 2009), „Розвиток наукових досліджень 2009” (Полтава, 2009), „Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності” (Ніжин, 2010), „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми” (Київ, 2010), „Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи” (Умань, 2010), „Социализация и ресоциализация личности в условиях современного общества” (Росія, Липецьк, 2010), „Ціннісні пріоритети освіти: виклики ХХІ століття” (Луганськ, 2011), „Формування особистості, Людини в закладах освіти” (Черкаси, 2011), „Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів” (Умань, 2011), „Mysl i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych” (Rzeszow, 2010, 2012), „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми” (Київ, 2012), „Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура” (Умань, 2012), „Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор” (Ялта, 2012); *всеукраїнських* – „Сучасні технології розвитку професійності майбутніх учителів” (Умань, 2008, 2009, 2010), „Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти” (Черкаси, 2008), „Видатні постаті науки, культури і освіти України” (Київ, 2008), „Сучасні досягнення – 2008” (Миколаїв, 2008), „Видатні педагоги ХІХ ст. про виховання „нової людини”

(М. Демков, М. Корф, К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, М. Костомаров, М. Драгоманов та ін.)” (Ніжин, 2009), „Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації” (Тернопіль, 2009), „Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в загальнолюдському, національному та соціокультурному контексті” (Кам’янець-Подільський, 2010), „Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя” (Умань, 2010), „Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010), „Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти” (Київ, 2010), „Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів” (Умань, 2011, 2012), „Реалізація принципів і завдань Болонського процесу” (Луцьк, 2011), „Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія і сучасність” (Умань, 2011, 2012), „Образ дитини у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях” (Харків, 2011), „Освіта і культура Волині: історія та сучасність” (Луцьк, 2012), „Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри” (Умань, 2012), „Професійна педагогічна позиція – ефективна умова формування культури здорового способу життя в освітньому просторі” (Умань, 2012), „Придніпровські соціально-гуманітарні читання” (Кривий Ріг, 2012).

Результати дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки, Центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування (НАПН України та МОН України), звітних наукових конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2007–2013).

Публікації. Результати дослідження відображено у 67 наукових працях (64 публікації – одноосібні), серед яких: 2 монографії, 6 посібників, 27 статей, які відображають основні наукові результати дослідження, 22 – апробаційного характеру, 10 – додатково відображають наукові результати дисертації.

Кандидатську дисертацію на тему „Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)” захищено у 2004 р. за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, п’яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (1487 найменувань, з них 7 – іноземними мовами, 306 – архівних джерел), 4 додатки на 444 сторінках. Загальний обсяг роботи – 999 сторінок, із них основного тексту – 425 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв’язок з науковими програмами й темами, визначено об’єкт, предмет, мету,

завдання, хронологічні й територіальні межі, концептуальні засади, методологічну й теоретичну основу, методи, джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *„Теоретико-методологічні основи дослідження”* – окреслено історіографію проблеми та джерельну базу дослідження; обґрунтовано теоретико-методологічні основи та поняттєво-категоріальний апарат дослідження проблеми розвитку дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

Історіографічний аналіз проблеми дозволив виділити пріоритетні напрями досліджень окремих аспектів дитячого руху в різних наукових галузях: історія – дитячі й підліткові самодіяльні рухи як ланка суспільного розвитку; соціологія – дитячі та підліткові громадські рухи як спосіб життєдіяльності дитини; психологія – розвиток особистості дитини в дитячих громадських об'єднаннях; педагогіка – взаємодія соціальних інститутів виховання та дитячих і підліткових громадських організацій; взаємодія дорослого й дитини в умовах дитячих і підліткових самодіяльних рухів. На особливу увагу заслуговували здобутки в галузі педагогіки дитячого руху – самостійної галузі знання, що вивчає сутність, закономірності, специфічні риси процесу виховання та розвитку особистості в дитячих організаціях, об'єднаннях.

Зважаючи на наявність окремої науки про дитячий рух, на зміну проблематики в наукових працях, аналіз історіографії проблеми здійснено за такими етапами: *10-ті – 20-ті роки ХХ ст.* – зародження та становлення педагогіки дитячого руху (Р. Баден-Пауел, Е. Гернле, І. Жуков, О. Пантюхов, О. Тисовський, С. Шацький та ін.); *20-ті – середина 30-х років ХХ ст.* – розвиток досліджень дитячого руху як різноманітного соціально-педагогічного явища (В. Арнаутов, Е. Гернле, В. Гессен, І. Жуков, В. Зорін, Н. Конопльов, М. Крупеніна, Н. Крупська, П. Лесгафт, Ф. Лянге, А. Макаренко, Л. Менжинська, М. Миронов, Д. Попов, О. Тарханов, І. Соколянський, В. Яковлев та ін.); *30-ті – середина 50-х років ХХ ст.* – етап відступу від багатопланового вивчення педагогічною наукою піонерського руху; *середина 50-х – 80-ті роки ХХ ст.* – активізація історико-педагогічних досліджень проблеми дитячого руху (М. Басов, Д. Ваккер, І. Гордін, Ф. Корольов, В. Лебединський, К. Радіна, В. Ханчин, Б. Ширвіндт, М. Хойкін, В. Яковлев та ін.); *з початку 90-х років ХХ ст.* – етап відродження педагогіки дитячого руху та оформлення сучасного міждисциплінарного наукового знання про дитинство як суб'єкт суспільного розвитку, цілеспрямованих процесів соціалізації й виховання – соціокінетики дитинства (Т. Алексеєнко, Л. Алієва, М. Басов,

О. Безпалько, М. Богуславський, С. Диба, Ю. Жданович, А. Зайченко, О. Кравченко, Я. Луцький, В. Окаринський, Р. Охрімчук, Ю. Поліщук, Ж. Петрочко, С. Харченко та ін.).

Аналіз наукових праць з історії дитячих організацій за період з початку ХХ ст. і до наших днів засвідчив, що процес накопичення знань про дитячий рух пройшов декілька етапів, які відображають суспільно-політичні умови життя держави, найважливіші педагогічні явища, пов'язані з реалізацією виховних завдань. Проте проведений історіографічний аналіз праць виявив і недостатній рівень дослідженості проблеми розвитку дитячого руху в Україні періоду початку ХХ ст. – середини 30-х років ХХ ст.

Важливими джерелами розвитку та популяризації теорії й практики дитячого руху в Україні досліджуваного періоду стали матеріали фондів низки вітчизняних, зарубіжних архівів та періодика – журнали і газети, зміст яких містить багатий фактологічний матеріал для дослідників у галузі дитячого руху.

У процесі аналізу сучасних підходів до визначення категорії „дитячий рух” встановлено низку суперечностей (зокрема, ототожнення дитячого руху з молодіжним рухом), що призвели до недосконалості поняттєвого апарату досліджуваної проблеми у вітчизняній соціально-педагогічній теорії. З цією метою у контексті методологічних основ дослідження потрактовано сутність понять „дитячий рух”, „соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху”.

Аналіз категорії „дитячий рух” здійснено у трьох змістових аспектах (соціальному, психологічному та педагогічному), що дало змогу визначити його як соціально-педагогічне явище, структурно представлене відповідно до родо-видового співвідношення організаційних форм (*вузький сенс*) та основних складників – організаційно-управлінського, змістового, науково-методичного (*широкий сенс*).

Установлено, що суспільно-політичні, соціально-економічні та соціально-культурні умови, особливості державної освітньої політики стали визначальними чинниками впливу на соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху як основного критерію запропонованої періодизації досліджуваного явища в хронологічних межах початку ХХ ст. – середини 30-х років ХХ ст.: *1-й етап* (початок ХХ ст. – перша половина 1922 р.) – початковий; *2-й етап* (друга половина 1922 р. – 1925 р.) – організаційний; *3-й етап* (1926–1931 рр.) – суспільно-політичний; *4-й етап* (1932–1936 рр.) – шкільний. Обґрунтована періодизація стала структурним фундаментом дисертаційної роботи та логіко-структурної моделі аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні у межах досліджуваного періоду.

У другому розділі – „**Виникнення дитячого руху як самодіяльного соціально-педагогічного явища: початковий етап (початок ХХ ст. –**

перша половина 1922 р.)” – визначено чинники виникнення дитячого руху; схарактеризовано діяльність перших самодіяльних дитячих об’єднань; розкрито основні підходи до розвитку дитячого руху на теренах України.

Важливим методологічним підходом до пізнання дитячого руху як соціально-педагогічного явища стало наукове осмислення чинників його виникнення. Серед *об’єктивних чинників* виокремлюємо історичні, соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-освітні події рубежу XIX і XX століть, які безпосереднім чином вплинули на становище дітей усіх класів і верств населення. Відбулася диференціація дітей за соціальною, класово-становою ознаками, зростає їх роль як продуктивної сили суспільства, спостерігалось більш раннє залучення дітей у різноманітні сфери громадського життя дорослого суспільства, дорослішання завдяки тому освітньому мінімуму, який держава, суспільні структури (земства, недільні школи) надавали частині дитячого населення „з народу” тощо.

Дитячий рух у Росії на початку XX ст. виникає і розвивається на тлі кризи самодержавства, в умовах політичної боротьби за владу. Зростання робітничого, демократичного руху викликало й соціально-політичні виступи дітей у формі об’єднань, припартійних груп при робітничих гуртках тощо. Помітними були виступи дітей найманих робітників за скорочення робочого дня, проти надмірної експлуатації дитячої праці, за людські свободи (слова, друку, зборів), доступну освіту тощо. У роки Першої світової війни дитинство заявило про себе також стихійними самоорганізованими співтовариствами безпритульних дітей антисоціальної, антидержавницької, криміногенної спрямованості (зłodійські ватаги, банди, притони бродяг) – і держава, суспільство вимушені були звернути увагу на дитячий рух як достатньо серйозну силу. Тому нові форми роботи з дітьми шукали не тільки педагоги, психологи, а й церква, армія, політичні партії й спілки дорослих – робляться перші кроки поступового пристосування дитячого руху до інтересів держави, уміло використовуючи природну дитячу активність у потрібному напрямі.

З’ясовано, що суспільно-педагогічний рух кінця XIX – початку XX ст. як об’єктивний чинник виникнення дитячого руху ґрунтується на ідеях педагогів-реформаторів (В. Бехтерев, П. Блонський, К. Вентцель, С. Русова, Л. Толстой, К. Ушинський, М. Чехов, С. Шацький та ін.), що стали теоретико-практичною основою, стимулом цілеспрямованої організації дитячої активності та зародження педагогіки дитячого руху. Провідною ідеєю всіх концепцій виховання і навчання стала гуманістична ідея самоцінності особистості дитини.

Уже в другій половині XIX ст. у багатьох країнах світу, в тому числі і на українських землях, набув активного розвитку інший важливий чинник виникнення дитячого руху – молодіжний рух, представлений

різноплановими молодіжними структурами (студентські та учнівські громади, молодіжні гуртки, товариства тощо), які справили помітний вплив на виникнення подібних дитячих формувань.

Об'єктивним чинником виникнення вітчизняного дитячого руху став зарубіжний досвід діяльності дитячих формувань кінця XIX – початку XX ст., з-поміж яких нами виокремлено такі основні напрями дитячого руху: *патріотичний (військово-патріотичний)* – дитячо-молодіжні структури, зорієнтовані на підготовку хлопчиків до захисту незалежності своєї держави: „Бригади хлопчиків” (Шотландія), „Шкільні батальйони” (Франція), „Союз юних захисників Вітчизни” (Німеччина), „Асоціація хлоп'ячих умінь”, „Ліга хлоп'ячої імперії” (Англія), „Церковні бригади хлопчиків”, „Бригади єврейських хлопчиків”, „Товариство соколів” (Чехія), „Католицькі бригади хлопчиків” (країни Європи); *культурологічний* – рух учнів-старшокласників „Перелітні птахи” (Німеччина, початок XX ст.), на основі якого у 1911 р. було створено дитячо-молодіжну організацію „Союз молоді Німеччини”, що виступала за військове відродження країни; *соціальний* – самодіяльні шкільні та позашкільні „ощадні каси”, „товариства взаємодопомоги” („Національна спілка шкільних товариств взаємодопомоги”, заснована у 1906 р. у Франції); *екологічний (натуралістичний)* – „Травневі спілки”, які на початку XX ст. набули поширення у Німеччині, Швейцарії, а згодом і в Росії; *скаутський* – один із найбільш яскравих прикладів зародження світового дитячого руху. До цієї групи відносимо як безпосередньо скаутські об'єднання (система виховання „скаутинг” заснована в Англії у 1899 р.), так і ряд дитячих формувань початку XX ст., що діяли на скаутській основі: дитячі групи „Лісових індіанців”, об'єднання „Сини Денієла Буна”, „Хлопчики-піонери Дена Берда” та ін.

Поряд з об'єктивними на особливу увагу заслуговують *суб'єктивні чинники* виникнення дитячого руху як соціально-педагогічного явища – вікові та психологічні особливості дитячого віку, природна дитяча активність, прагнення дітей до об'єднання в товариство однолітків, у якому дитина бачить засіб самозахисту, самовизначення, самоствердження себе як особистості, можливість задовольнити свої потреби, вікові, соціальні інтереси тощо. Мотивами об'єднання дітей у спілки та організації були не тільки потреба у змістовному дозвіллі (ігри, розваги), а передусім у соціально значущій діяльності.

На вітчизняному ґрунті початковий етап розвитку дитячого руху (початок XX ст. – перша половина 1922 р.) представлений широким спектром дитячих об'єднань різної цільової та змістової спрямованості: *культурно-освітній дитячий рух* – учнівський (підпільні учнівські гуртки, рух середніх класів, організації учнів старших класів, спілки учнів

середньої та початкової школи та ін.), кооперативний, спортивний та ін.; *соціалістичний дитячий рух* – дитячі соціалістичні клуби, дитячі трудові армії, демократичні дитячі організації та ін.; *комуністичний дитячий рух* – дитячі комуністичні осередки імені Спартака, клуби спартаківців, „Дитяча комуністична партія”, „Дитячий пролеткульт”, дитяча секція „Спортивний клуб юних піонерів ”Спартак””, „Дитячий посівком”, „Дитячий Інтернаціонал”, „Рада дитячих депутатів”, дитячі комсомольські осередки та ін.; *український скаутський рух*, найбільший розвиток якого припадає на часи УНР (1917–1920 рр.) – „Українські Бой-Скаути”, ЮКи (юні комуністи).

У ході дослідження з’ясовано, що, незважаючи на відмінності в назвах, місці розташування, територіальні й національні особливості, всі дитячі об’єднання мали спільні ознаки: були самодіяльними, громадськими, позашкільними, різновіковими організаціями. Проте згодом набувають поширення тенденції до об’єднання різноманітних організацій дітей „під прапором” молодіжного комуністичного руху.

У контексті вирішення цього завдання перед комсомолом постало питання вибору виховної системи. З’ясовано, що з самого початку українська освітня система орієнтувалася на власні, відмінні від російських, концептуальні ідеї й, незважаючи на тенденцію до загальносоюзної уніфікації у всіх суспільних сферах, в Україні в перші роки в основу концепції дитячого руху було покладено за зразок діяльність німецької дитячої комуністичної організації „Юний Спартак”, ідеологом якої був Едвін Гернле – німецький педагог-комуніст, письменник, теоретик та організатор дитячого руху.

Особливістю української концепції дитячого руху була опора на принцип формування дитячих комуністичних груп на основі класової приналежності з метою планомірного залучення дітей до праці й боротьби дорослих (як основний виховний метод), а не скаутської „тривалої гри”.

З-поміж різноманіття думок щодо витоків дитячого руху на теренах України виокремлено два підходи, скаутський та нескаутський, основна відмінність між якими полягала в мірі прихильності, наслідування скаутській системі виховання. Проте в обох підходах було багато спільного, насамперед – принцип провідної ролі соціального виховання, під яким розумілася всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення („Декларація про соціальне виховання дітей”, 1 липня 1920 р.).

При цьому слід зауважити, що в УСРР до повної загальносоюзної уніфікації (кінець 1925 р.) паралельно співіснували та розвивалися обидва підходи, вибір яких залежав як від об’єктивних обставин (наприклад, регіональна приналежність дитячої організації), так і суб’єктивних – теоретичних уподобань організаторів дитячого руху, які на той час ще

мали право на педагогічний пошук, різноманіття думок.

Отже, початковий етап розвитку дитячого руху (початок ХХ ст. – перша половина 1922 р.) характеризується виникненням досліджуваного соціально-педагогічного явища в сукупності різноманітних структур (самодіяльні, громадські, політичні, позашкільні) різної цільової та змістової спрямованості.

У третьому розділі – **„Становлення дитячого руху як основного фактора соціального виховання: організаційний етап (друга половина 1922 р. – 1925 р.)”** – розкрито соціально-педагогічні засади другого етапу розвитку дитячого руху в Україні; з’ясовано особливості організаційного оформлення вітчизняного дитячого руху у процесі переходу на загальносоюзну структуру, пошуку системи побудови піонерської роботи та її методичного забезпечення.

Відправною точкою виокремлення організаційного етапу в розвитку дитячого руху стало прийняття перших установчих документів, у яких простежувалася лінія до об’єднання різноманітних дитячих громадських структур і створення повноцінної масової комуністичної дитячої організації: „Тимчасовий статут організації дитячих груп юних піонерів імені Спартака” (травень 1922 р.); рішення IV з’їзду КСМУ (травень 1922 р.); „Декларація з питання створення дитячого руху в РРФСР” (13 травня 1922 р.), яка згодом була прийнята скаутмайстрами України; резолюція II Всеросійської конференції РКСМ під назвою „Дитячий рух” (19 травня 1922 р.); „Статут дитячих осередків Комуністичної Спілки Молоді України” (21 липня 1922 р.).

З’ясовано, що подальше розгортання дитячого руху в Україні на початку 20-х років ХХ ст. відбувалося в контексті освітньої політики, спрямованої на розвиток системи соціального виховання. Дитячому руху у формі комуністичних дитячих груп юних піонерів як „ідеальних” дитячих колективів у цій системі відводилася роль основного фактора соціального виховання („Кодекс законів про народну освіту УСРР”, 1922 р.; „Руководство по соціальному вихованню”, 1923 р.).

На відміну від Росії, де дитячі комуністичні осередки створювалися при комсомольських осередках підприємств, заводів, фабрик тощо, в Україні цей процес відбувався переважно в дитячих будинках. Спостерігалися відмінності і в принципі діяльності українських дитячих осередків, що діяли за „комсомольським зразком”. Проте на етапі становлення дитячий рух не відзначався єдністю, що призвело до так званої двоїстості його організаційної структури в деяких регіонах країни.

Щодо термінологічного оформлення дитячого руху, то в межах різних регіонів України побутували різні (а іноді й подвійні) назви: група (організація), колектив (загін), ланка. Така ж тенденція простежувалася і в

найменуванні дитячих комуністичних груп (та їхніх членів), що досить часто змінювалося: *дитячий комуністичний рух „Юний Спартак”* – юні спартаківці („Статут дитячих осередків Комуністичної Стілки Молоді України”, 21 липня 1922 р.); циркулярний лист ЦК КП(б) України „Дитячий комуністичний рух”, 15 жовтня 1922 р.); *дитячі комуністичні групи юних піонерів імені Спартака* – юні спартаківці, юні піонери („Організаційне положення дитячих комуністичних груп юних піонерів імені Спартака”, 28 серпня 1923 р.); *дитячі комуністичні групи юних піонерів імені Леніна* – юні піонери, юні ленінці (постанова екстреного пленуму ЦК РКСМ, 23 січня 1924 р.; постанова V Всеукраїнської конференції КСМУ, липень 1924 р.); *дитяча комуністична організація юних піонерів імені В.І. Леніна* – юні піонери, юні ленінці („Організаційне положення дитячої комуністичної організації юних піонерів імені Леніна”, затверджене ЦК ВКП(б) 4 серпня 1924 р., ЦК ЛКСМ України – 27 жовтня 1925 р.).

З’ясовано, що в результаті дискусії між органами соціального виховання, комуністичної партії та комсомолу було визначено систему керівництва дитячим рухом у єдності „тріади”: КП(б)У, КСМУ, Головсоцвих Наркомосу УСРР. Поряд із загальносоюзними координаційними органами дитячого руху (Центральне бюро юних піонерів) в Україні при ЦК КСМУ було створено Центральне Бюро дитячих груп „Юного Спартака” (1922), а згодом – Центральне бюро комуністичного дитячого руху (1923).

Одна з актуальних проблем теорії та практики дитячого руху на етапі його організаційного становлення – узгодження („ув’язка”) діяльності піонерської організації та школи з метою здійснення ідеологічного впливу на учнів. Вже починаючи з 1924 р., у кожній міській школі, в якій навчалося не менше трьох піонерів та жовтенят, що входили до загонів різних виробничих комсомольських осередків, було створено *форпости*.

Доведено, що результатом наполегливих пошуків став перехід дитячого руху України до кінця 1925 р. на єдину організаційну структуру під загальносоюзною назвою „Дитяча комуністична організація юних піонерів імені В. І. Леніна”. Така уніфікація призвела до втрати української специфіки вітчизняного дитячого руху на наступних етапах його розвитку. Насамперед, у визначенні місця створення піонерських загонів, які, на відміну від перших спартаківських груп, перейшли з дитячих будинків на базу виробничих підприємств.

Становлення організаційних форм дитячого руху супроводжувалося пошуком системи побудови піонерської роботи. З’ясовано, що першість належить „системі розрядів” (1922 р. – середина 1923 р.), яка передбачала організацію роботи дитячих осередків відповідно до реорганізованої скаутської системи, основою якої був „метод тривалої гри”, що став

стрижнем ступеневої програми випробувань на право одержання звання піонера відповідного розряду („Основні елементи програми юних піонерів”, V Всеросійський з’їзд РКСМ, 11–19 жовтня 1922 р.).

Як показав аналіз, в УСРР (на відміну від РСФСР) елементи скаутської методики у вигляді „методу тривалої гри” були присутні лише в перші роки становлення дитячого комуністичного руху. Досить швидко система виховання „реорганізований скаутинг” почала зазнавати різкої критики. Це стало основною причиною відмінностей у змісті роботи перших дитячих комуністичних осередків в УСРР, яка здійснювалася за загальноприйнятою загальносоюзною „системою розрядів”, проте модифікованою за „комсомольським зразком”. Згодом це призвело до суттєвих недоліків – наповнення змісту піонерської роботи так званими мітингуванням, політизацією тощо.

Наступно в практиці дитячого руху починаючи з другої половини 1923 р. стала „система етапів”, що передбачала організацію піонерської роботи за етапами, які встановлювалися відповідно до суспільно-політичних кампаній (день матері-робітниці, міжнародне свято трудящих, дитячий тиждень, юнацький день, роковини перемоги Жовтня, „Ленінський етап”) та пори року у вигляді „комплексів справ” за такими напрямками: суспільно-політична, інтернаціональна, суспільно корисна, культурно-просвітницька робота, боротьба з безпритульністю, робота з жовтєнцями, подолання антисоціальних проявів, фізичне виховання та оздоровлення дітей тощо.

Починаючи з 20-х років ХХ ст., з огляду на швидкий розвиток дитячого руху, виникла потреба у його методичному забезпеченні, вироблення якого здійснювалося в контексті активного розвитку педагогіки дитячого руху, що знайшло відображення у працях відомих вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків дитячого руху (В. Арнаутов, Е. Гернле, Н. Крупська, Ф. Лянге, М. Миронов, І. Соколянський та ін.), матеріалах з’їздів, конференцій, нарад та семінарів різного рівня.

Розробкою різноаспектних проблем у галузі методики дитячого руху займався цілий ряд дослідницьких установ. *Методичну інфраструктуру дитячого руху* складали: Центральний будинок юних піонерів; методологічні комісії при Бюро комуністичного дитячого руху; окремі відділи Головоцвиху Наркомосу УСРР (кабінет соціального виховання, сектор дитячого руху при Наукпедкомі, Інспектура дитячого комуністичного руху); науково-педагогічні установи різних рівнів (факультети соціального виховання, кафедри педології інститутів народної освіти) та ін.

Одне з актуальних питань початку 20-х років ХХ ст. – створення *системи добору, підготовки та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху*. З метою підготовки керівних кадрів губерньського і

окружного масштабу 10 грудня 1924 р. в Москві було відкрито перші Центральні курси при Центральному Бюро юних піонерів. У цьому ж році в Харкові при Центральному Бюро комуністичного дитячого руху почали діяльність Республіканські курси.

Підготовка вожатих здійснювалася на курсах-з'їздах губернського, окружного і районного масштабу (короткотермінові та довготермінові), семінарах і гуртках, районних конференціях, нарадах, інструкторських групах тощо. З метою підготовки майбутніх учителів до проведення піонерської роботи у 1924 р. до програм курсової перепідготовки було введено питання піонерського руху та екскурсії до дитячих загонів, а в 1925 р. до програм вищих педагогічних навчальних закладів і педагогічних технікумів – спеціальний курс „Дитячий комуністичний рух”.

Значну роль у підвищенні кваліфікації організаторів дитячого руху відігравали *методичні періодичні видання для вожатих* – журнал „Дитячий рух” (щомісячний орган Центрального Бюро комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ), журнал „Вожатый” (суспільно-політичний і методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В.І. Леніна) та ін.; *дитяча періодика* – журнал „Більшовиченята” (орган Центрального Бюро комуністичного дитячого руху для піонерів і школярів середнього віку); перша в Україні дитяча газета „Юный спартак”, з 1924 р. – „Юный ленинец”, з лютого 1925 р. – „На зміну” (орган Центрального Бюро комуністичного дитячого руху); газетний додаток до „Юного спартака” для малят – перше в СРСР видання для жовтенят „Червона зірочка” тощо; періодичні видання для дітей та молоді національних меншин: піонерські газети „Ді Тромпете” (німецькою мовою), „Зай Грейт” (єврейською мовою) та ін.

Становленню й поширенню дитячого руху в Україні сприяла й діяльність Всеукраїнського товариства сприяння „Юному Спартаку”, „Товариства друзів піонерів”, Всеукраїнського товариства „Друзі дітей”.

Отже, другий, організаційний, етап розвитку дитячого руху (друга половина 1922 р. – 1925 р.) розглядаємо як перехідний – від різноманіття самодіяльних громадських дитячих об'єднань, що виникли внаслідок самоорганізованої дитячої соціальної активності на початковому етапі, до його загальносоюзної уніфікації та створення єдиної масової комуністичної дитячої організації на наступних етапах розвитку досліджуваного соціально-педагогічного явища.

У четвертому розділі – „*Суспільно-політичний етап розвитку дитячого руху в Україні (1926–1931 рр.)*” – розкрито соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в контексті суспільно-політичної діяльності піонерської організації; простежено розвиток організаційно-структурних форм забезпечення зв'язку піонерської

організації зі школою; здійснено аналіз системи методів піонерської роботи; простежено процес розвитку науково-методичної інфраструктури дитячого руху в Україні упродовж 1926–1931 рр.

Як показав аналіз джерельної бази, починаючи з другої половини 1926 р., незважаючи на загальносоюзну уніфікацію та перехід на єдину організаційну структуру, дитячий рух починає зазнавати серйозних труднощів, спричинених низкою обставин, з-поміж яких: невідповідність принципів піонерської роботи потребам та інтересам дітей; низький рівень кваліфікації організаторів дитячого руху; неузгодженість у роботі піонерської організації і школи, що породила „паралелізм” та „двоцентровий вплив” на піонера, переважаність дітей тощо.

У піонерській роботі стали спостерігатися прояви формалізму, що призвело до так званої кризи в дитячому русі та супроводжувалося проявами антисоціальної поведінки піонерів (лихослів'я, хуліганство, розбій, пияцтво тощо) і масовим виходом дітей з піонерської організації. Якщо в першій половині 1926 р. ряди піонерії України становили 450 573 осіб, то до липня 1927 р. чисельність піонерів скоротилася до 436 050 осіб, а до січня 1928 р. – до 412 537 осіб. Зазначені факти стали поштовхом до створення низки неформальних непіонерських об'єднань („Юні марксисти”, сіоністсько-скаутські загони та ін.), в яких діти прагнули реалізувати свої інтереси й запити.

Унаслідок проведеної роботи з подолання зазначених недоліків на кінець 1928 р. піонерська організація України почала виходити зі смуги труднощів. До червня 1930 р. в Україні вже нараховувалося 850 000, а до вересня 1931 р. – 1 300 000 піонерів.

У зв'язку зі значним розширенням мережі шкіл, починаючи з середини 20-х років ХХ ст., та збільшенням учнівського контингенту продовжувалися пошуки організаційно-структурних форм, що забезпечували б ефективний зв'язок піонерських загонів, створених на підприємствах, зі школою з метою посилення політичного впливу на учнівське середовище. Окремим важливим завданням було залучення до громадської діяльності через дитячу організацію не охоплених школою мас дітей і підлітків, а піонерів, які не відвідували школу – до навчання. На зміну форпостам прийшли такі організаційні форми, як *міжзагонові шкільні комісії* (1926–1928 рр.), що створювалися в школах, де навчалися піонери і жовтєята з більш ніж п'яти загонів, організованих при різних виробничих комсомольських осередках. З метою поліпшення керівництва піонерськими загонами у 1928 р. було створено так звані виробничі організаційні форми – *піонерські бази* (об'єднання декількох піонерських загонів, що діяли на підприємстві). Наступними стали започатковані у листопаді 1930 р. *загони при фабрично-заводських комсомольських осередках*

(різновид піонерської бази), що формувалися з піонерів однієї школи, прикріпленої до певного заводу чи фабрики.

В умовах творчих пошуків шляхів розв'язання суперечностей, що виникли в результаті невідповідності між формами роботи, що склалися, й новими завданнями, тривали і теоретичні пошуки, спрямовані на досягнення системності в роботі піонерської організації. З метою подолання недоліків у дитячому русі на зміну „системі етапів” прийшов „метод завдань” („конкретних завдань”, „трудових завдань”) (1926–1927 рр.), спрямований на розвиток навичок самостійності, ініціативи і самодіяльності піонерів; забезпечення колективності та співпраці в роботі. Виховання якостей громадського активіста-діяча здійснювалося через залучення самих піонерів до керівництва діяльністю дітей, оскільки кожна конкретна справа обговорювалася передусім на піонерському активі, а кожен піонер брав активну участь у виконанні завдань, ніс певну відповідальність, будучи і організатором, і виконавцем. У практику роботи піонерських загонів увійшли наради вожатих ланок, редакторів стінгазет, старост гуртків.

Результатом теоретико-практичних пошуків щодо системності в організації дитячого руху стало запровадження у грудні 1928 р. програми „Система діяльності піонерської організації”, основою якої став удосконалений різновид „методу завдань” – „метод проектно-трудових завдань” (1928–1931 рр.), мета якого – реалізація соціальної активності дітей, насамперед, у суспільно корисній діяльності – участі в різних соціальних акціях, з-поміж яких: міжнародні дитячі тижні, суспільно-політичні кампанії, агітаційно-масова робота з підготовки виборів до рад, агітація до піонерії, боротьба з неписьменністю, соціальні акції різного рівня (огляди, походи, зльоти, конференції, наради, міжнародні дитячі тижні, тижні здоров'я тощо).

Окремою сторінкою в історії дитячого руху стали масові форми вияву дитячої соціальної активності: I Всеукраїнський зліт піонерів (Харків, 9–15 серпня 1929 р.), I Всеукраїнська піонерська конференція (14 серпня 1929 р.), I Всесоюзний піонерський зліт (Москва, 18–23 серпня 1929 р.), I Всесоюзна піонерська конференція (Москва, 20 серпня 1929 р.); I Міжнародний зліт-конференція світової піонерії (Москва, 18–23 серпня 1929 р.), IV Міжнародна конференція вожатих комуністичних дитячих спілок (1930), II Міжнародний зліт піонерів (Берлін, 23–25 липня 1930 р.), Міжнародна конференція революційних письменників (Харків, 13 листопада 1930 р.) та ін. Серед заходів непіонерського напрямку – Всесвітні зльоти скаутів „Джамборі”, що проходили у Великій Британії (1920 р., 1929 р.).

З-поміж цілого ряду невідкладних завдань, передбачених рішеннями всесоюзних та міжнародних піонерських зльотів (суспільно корисна праця, участь у соціалістичному змаганні, індустріалізація країни, похід за високий

урожай, інтернаціональна робота, краєзнавча робота тощо), першорядне значення мали культпохід, ліквідація культурно-технічної відсталості, неписьменності, безпритульності, проведення загального обов'язкового початкового навчання тощо. Усі ці види суспільно корисної діяльності були проявом дитячої соціальної активності піонерів та жовтенят – невід'ємної складової дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

Серед недоліків піонерської участі у соціалістичному будівництві дослідники відзначають, по-перше, занадто велику відповідальність, що покладалася на юних піонерів (дітей за віком); по-друге, невідповідність окремих форм роботи віку дітей (наприклад, бесіди жовтенят з дорослими про прогули, про промисловий фінансовий план, заклики до загальної боротьби за його виконання тощо).

Однією з характерних особливостей етапу становлення дитячого руху (1926–1931 рр.) стало пожвавлення методичної роботи з розробки теоретико-практичних засад піонерської роботи, а згодом – створення системи її науково-методичного забезпечення, до якої увійшла ціла мережа установ, різних як за підпорядкуванням, так і за завданнями, як суто методичних, так і загальнонаукових. Так, у 1926 р. створено Центральний піонерський кабінет при Центральному Бюро юних піонерів у Москві, а в лютому 1928 р. почав роботу Центральний кабінет комуністичного дитячого руху в Харкові. Своєрідними науковими осередками дитячого руху, що об'єднували ряд методичних установ (кабінет комдитруху, дитячу технічну та сільськогосподарські станції тощо) стали Будинки комуністичного дитячого руху різного рівня – центральний (створений у Харкові в 1930 р.) та регіональні.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняного дитячого руху зробив єдиний центр наукових досліджень з педагогічних наук – Український науково-дослідний інститут педагогіки (створений у Харкові в квітні 1926 р.) та його структурний підрозділ – секція комуністичного дитячого руху.

Упродовж 1926–1931 рр. утвердилася система добору, підготовки та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху за такими основними напрямками: удосконалення добору керівників дитячого руху – голів бюро комдитруху при комсомольських комітетах різного рівня; проведення мобілізації вожатих, а також заходів щодо усунення недоліків попередніх років шляхом зміцнення керівництва дитячим рухом та добору вожатих зі складу активних комсомольців; запровадження різних видів заохочення вожатих до піонерської роботи (надання путівок у санаторії, будинки відпочинку, сількурорти, спеціальні заклади відпочинку та оздоровлення для піонерських вожатих тощо).

Поряд з уже перевіреними формами підготовки (наради, центральні та республіканські курси тощо) з'являються нові більш досконалі, серед

яких: постійні стаціонарні курси підготовки голів районних бюро (відкриті у Куп'янську 1930 р.), вузькоспеціалізовані форми підготовки інструкторів з фізичного виховання, вожатих жовтенятських груп, сільських піонерських загонів, загонів, що об'єднували дітей національних меншин тощо; заочна й вечірня форми підготовки вожатих – заочні курси у Москві (березень 1928 р.) та Харкові (кінець 1928 р.); курси комсомольських робітників тощо.

Продовжено та удосконалено практику підготовки майбутніх учителів до проведення піонерської роботи. У 1928 р. до навчального плану педагогічних навчальних закладів було введено новий цикл лекцій з організації дитячого руху, а 30 вересня 1930 р. затверджено „Програму викладання дитруху в педтехнікумах УСРР”.

Отже, на третьому етапі розвитку дитячого руху (1926–1931 рр.) піонерія являла собою масову громадсько-політичну організацію дітей, що спрямовувала свою роботу на активну участь у житті країни і, насамперед, на поширення свого впливу на широкі маси дітей шляхом переходу на шкільний принцип діяльності.

У п'ятому розділі – *„Перебудова дитячого руху за шкільним принципом (1932 р. – середина 30-х років ХХ ст.)”* – проаналізовано напрями соціалістичного змагання за якість знань як основної мети діяльності піонерської організації, позашкільну піонерську роботу як важливу соціально-педагогічну засаду розвитку дитячого руху на етапі його переходу на базу школи; простежено процес згортання педагогіки дитячого руху в контексті політики класового комуністичного виховання.

З'ясовано, що на четвертому етапі розвитку дитячого руху центр піонерської роботи остаточно перемістився до школи, що спричинило кардинальні зміни в його організації. Відповідно до рішень комуністичної партії, комсомолу та Наркомосу в усьому СРСР, у тому числі й УСРР, відбувалася послідовна перебудова структури піонерських загонів. Нове організаційне положення, затверджене бюро ЦК ВЛКСМ у грудні 1933 р., передбачало розпочате ще на попередньому етапі переформування піонерських загонів, які на той час все ще створювалися при виробничих комсомольських осередках, за шкільним принципом – тобто з піонерів, що навчалися в одній школі. Наступним кроком стала ліквідація піонерських баз при промислових підприємствах, які в міру збільшення кількості піонерських загонів у школах перестали виправдовувати своє призначення (рішення ЦК ВЛКСМ, 1934 р.). Відповідно до постанови Бюро ЦК ВЛКСМ (22 серпня 1935 р.) та рішення II пленуму ЦК ВЛКСМ (вересень 1936 р.) загони юних ленінців створювалися на базі класу та об'єднувалися в загальношкільну піонерську організацію, очолювану радою, а керівництво піонерськими загонами покладалося на шкільні комсомольські організації. Зазнали зміни і

координаційні центри піонерії: замість Бюро дитячого комуністичного руху створювалися Відділи піонерів при центральному, обласних, міських та районних комітетах комсомолу (рішення ЦК ВЛКСМ від 2 квітня 1935 р.).

У контексті повного переходу на базу школи основне завдання піонерської організації полягало у проведенні соціалістичного змагання „за якість знань та свідому дисципліну” у всесоюзному, республіканському та регіональному масштабах: конкурси, походи за якість навчання, виконання різноманітних угод (між декількома школами, між піонерськими загонами однієї школи), районні та обласні зльоти ударників навчання тощо. Найбільш масштабними серед них були: Піонерська шкільна естафета (стартувала 20 грудня 1931 р.), Республіканський конкурс піонерських баз і загонів на краще виконання постанови ЦК ВКП(б) „Про початкову і середню школу” від 25 серпня 1931 р. (з 1 січня по 1 квітня 1932 р.), Всесоюзне соціалістичне змагання на кращу постановку роботи у школі і піонерському загоні (квітень 1932 р.), Всесоюзний конкурс на кращий піонерський загін (оголошений у 1935 р.), регіональні походи за якість навчання піонерів. Одночасно з покращенням успішності все частіше став проявлятися формалізм в організації змагань.

Проте окремі елементи дитячого руху як соціально-педагогічного явища (самодіяльність та громадськість) були збережені у позашкільній піонерській роботі. До мережі позашкільних закладів у першій половині 30-х років ХХ ст. входили установи різного рівня (центральні, регіональні) та різного спрямування, які мали „піонерське коріння” й виконували роль позашкільних осередків дитячого руху: палаци та будинки піонерів і жовтенят (перший в СРСР Палац піонерів та жовтенят було відкрито у Харкові в 1934 р.), форпости при житлових конторах і хатах колгоспних дітей, різноманітні гуртки та клуби, піонерські табори і літні майданчики відпочинку тощо.

Окрему групу закладів становили установи, які займалися розробкою теоретико-методичних питань у галузі позашкільної піонерської роботи, насамперед Центральна станція позашкільної роботи з дітьми – методично-дослідний центр при Центральному Бюро комуністичного дитячого руху та Народному комісаріаті освіти. В цей час активно функціонують такі структурні підрозділи Центрального та регіональних будинків комуністичного дитячого руху, як методично-дослідні дитячі станції різного спрямування: дитячі технічні станції, екскурсійно-туристичні станції, досвідно-методичні станції військово-фізкультурної роботи, станції дитячих розваг та ін.

З метою підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху продовжено мобілізацію піонервожатих та запроваджено якісно нові форми їх добору: Всесоюзний (1933–1934 рр.) і Республіканський (1935) конкурси на

кращий осередок комсомолу з керівництва піонерським загonom та кращого вожатого, соціалістичне змагання на кращого вожатого в Україні (1935–1936 рр.) та ін. Ширше застосовувалося матеріальне заохочення кращих вожатих (цінні подарунки, грошові премії, путівки на екскурсії, курорти країни), поліпшення їхніх житлових умов (надання квартир, гуртожитків). У 1932 р. в Ялті був відкритий перший санаторій для піонерпрацівників (на 100 місць), на базі якого діяли Всеукраїнські санаторні курси вожатих.

Важливою подією в розвитку дитячого руху на цьому етапі стало відкриття у 1932 р. в Харкові Українського науково-дослідного інституту комуністичного дитячого руху, серед завдань якого було визначено: розробку теоретичних проблем у галузі комуністичного дитячого руху, підготовку кваліфікованих наукових кадрів (через спеціально створену аспірантуру), популяризацію піонерського руху.

Проте, починаючи з 1933 р. мережа наукових закладів, що розробляли проблеми дитячого руху, була невинувато згорнута: у 1934 р. припинив діяльність Український науково-дослідний інститут комуністичного дитячого руху, який було об'єднано з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки. Після прийняття постанови ЦК ВКП(б) „Про педологічні перекирування в системі Наркомосів” (від 4 липня 1936 р.) діяльність Інституту зазнала різкої критики, наслідками якої стало справжнє цькування „харківської педагогічної школи” та хвиля масових політичних репресій, під час яких постраждали найкращі професори та викладачі, працівники відділів народної освіти, вчителі загальноосвітніх шкіл. Основні наукові кадри Українського науково-дослідного інституту педагогіки було звільнено або репресовано. Серед них і відомі діячі дитячого руху: І. Соколянський, В. Арнаутов та ін.

Починається відступ від багатопланового вивчення педагогічною наукою дитячого руху як соціально-педагогічного явища: вивчення історії дитячого і молодіжного руху фактично припинилося, а окремі нечисленні видання набули суто ідеологічного характеру. Директивна за своєю суттю вимога неухильно реалізовувати марксистсько-ленінську методологію в педагогічній науці наклала відбиток і на характер розвитку досліджень у галузі дитячого руху. Нечисленні дослідження проблем піонерської діяльності пропагували ідею про класовий, політичний характер дитячої організації, практичне залучення дітей до соціалістичного будівництва у боротьбі за знання як провідний метод виховання. Такий підхід перетворював піонерську організацію на придаток державної системи освіти і виховання.

Громадська дитяча організація була цілком підпорядкована державній установі, піонерський загін – учителів, директорів школи, а дитячий рух втратив самодіяльний, громадський характер та перейшов до

періоду функціонування єдиної, уніфікованої, масової, пришкільної дитячої організації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає у цілісному і системному розкритті соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. у структурі ідеологічних, соціальних і педагогічних детермінант як складових загальносуспільного виховного процесу.

1. Дослідження соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. здійснене на перетині історико-педагогічної та соціально-педагогічної наук на засадах міждисциплінарного підходу.

Окреслено історіографію проблеми розвитку дитячого руху в Україні у хронологічних межах дослідження: 10-ті – 20-ті роки ХХ ст. – зародження та становлення педагогіки дитячого руху; 20-ті – середина 30-х років ХХ ст. – розвиток досліджень дитячого руху як різноманітного соціально-педагогічного явища; 30-ті – середина 50-х років ХХ ст. – етап відступу від багатопланового вивчення педагогічною наукою піонерського руху; середина 50-х – 80-ті роки ХХ ст. – активізація історико-педагогічних досліджень проблеми дитячого руху; з початку 90-х років ХХ ст. – етап відродження педагогіки дитячого руху та оформлення сучасного міждисциплінарного наукового знання про дитинство як суб'єкт суспільного розвитку, цілеспрямованих процесів соціалізації і виховання – соціокінетики дитинства.

З'ясовано, що дослідження соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. має потужну джерельну базу, аналіз якої здійснено за такими групами письмових джерел: документи дитячих, молодіжних і партійних організацій; твори про дитячий рух державних і громадських діячів; статистичні матеріали; матеріали періодичного друку; документи освітніх, наукових установ, навчальних закладів та органів народної освіти; спогади активних учасників, організаторів і керівників дитячого руху, матеріали міжнародного дитячого руху.

2. Обґрунтовано теоретико-методологічні основи дослідження (підходи, принципи, методи) та логіко-структурну модель аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні в досліджуваній період за двома вимірами: „горизонтальним” (види та організаційні форми дитячого руху) та „вертикальним” (чинники виникнення, мета, завдання, суб'єкти і об'єкти, структурні складники –

організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), функціонування яких на всіх етапах розвитку досліджуваного явища ґрунтується на конкретних соціально-педагогічних засадах.

Згідно з концепцією дослідження та структурним аналізом поняття „*дитячий рух*” запропоновано такі його визначення. У *вужькому сенсі* дитячий рух – це форма самоорганізації дитячої соціальної активності, процес соціально-педагогічної співпраці рівнозначних суб’єктів соціальної дії (діти та дорослі), спрямованої на соціалізацію, соціальне виховання, соціально-педагогічну підтримку дитини, захист її прав, розвиток інтересів, реалізацію задумів тощо. У *широкому сенсі* дитячий рух – це цілісне складне багаторівневе динамічне відносно самостійне соціально-педагогічне явище, що охоплює взаємозалежні структурні складники (організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), які забезпечують його організацію, функціонування, цілісність та залежать від характеру взаємодії об’єкта (напряму соціально-педагогічної діяльності), суб’єкта (діти) та співучасників соціально-педагогічного процесу (дорослі – організатори дитячого руху, представники громадськості та ін.).

Соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху розглядаємо як цілісну сукупність вихідних положень, ідей, принципів, правил, вимог, які вирізняли дитячий рух на кожному з етапів його розвитку кількісними і якісними змінами на рівні всіх структурних складників: *організаційно-управлінського* – побудова організаційної структури дитячого руху (від принципу створення та діяльності низових дитячих організацій до керівництва дитячим рухом); *змістового* – варіювання змісту, напрямів, форм і методів діяльності дитячої організації; *науково-методичного* – особливості методичного забезпечення дитячого руху (науково-дослідна інфраструктура; добір, підготовка та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху різних рівнів; мережа періодичних та методичних видань з проблем дитячого руху тощо).

3. У дослідженні визначено *дві групи чинників* виникнення дитячого руху як нового соціально-педагогічного явища початку ХХ ст.

До *об’єктивних чинників* віднесено: різноманітний суспільно-педагогічний рух, представлений ідеями педагогів-реформаторів; молодіжний рух, що набув активного розвитку в багатьох країнах світу, в тому числі, й на українських землях; зарубіжний дитячий рух.

Серед *суб’єктивних чинників* виникнення дитячого руху – вікові та психологічні особливості дитячого віку, природна дитяча активність, прагнення дітей до об’єднання в товариство однолітків, у якому дитина бачить засіб самозахисту, самовизначення, самоствердження себе як особистості, можливість задовольнити свої потреби, вікові, соціальні інтереси тощо.

4. Ретроспективний і системно-концептуальний аналіз дитячого руху в Україні у визначених хронологічних і територіальних межах дозволив обґрунтувати в контексті соціально-педагогічних засад його розвитку періодизацію, що охоплює 4 етапи: **1-й етап** (початок XX ст. – перша половина 1922 р.) – **початковий** – виникнення дитячого руху (культурно-освітній, соціалістичний, комуністичний, скаутський та ін.) як особливого соціально-педагогічного явища в сукупності різнопланових структур (самодіяльні, громадські, політичні, позашкільні); різноманітність у назвах дитячих формувань, визначенні мети, завдань, принципу створення та діяльності, підпорядкованості тощо; відсутність чіткої межі між дитячим і юнацько-молодіжним рухом; зародження педагогіки дитячого руху та формування двох основних підходів до розвитку вітчизняного дитячого руху на теренах України (скаутський і нескаутський).

2-й етап (друга половина 1922 р. – 1925 р.) – **організаційний** – становлення дитячого руху як основного фактора соціального виховання, що характеризувалося українською специфікою на рівні організаційно-управлінського складника; початком уніфікації різноманітного дитячого руху в єдину масову організацію та його переходом на загальносоюзну організаційну структуру; пошуками системи піонерської роботи, що відповідала б соціально-політичним завданням дитячої комуністичної організації; створенням методичного забезпечення розвитку дитячого руху.

3-й етап (1926–1931 рр.) – **суспільно-політичний** – етап підвищеної соціальної активності як невід’ємної ознаки дитячого руху, спрямованого на виконання основного завдання – участі української піонерії в суспільно-політичному житті країни через суспільно корисну діяльність. Провідними соціально-педагогічними засадами третього етапу розвитку дитячого руху є: ліквідація української специфіки дитячого руху, спричиненої його переходом на загальносоюзну організаційну структуру; пошуки організаційно-структурних форм, що забезпечували б ефективний зв’язок виробничих піонерських загонів зі школою; спроби систематизації змісту діяльності піонерської організації; розвиток педагогіки дитячого руху; посилення наукової складової в розробці питань теорії та практики піонерської роботи через мережу спеціальних науково-дослідних установ; удосконалення методичного забезпечення дитячого руху; перенесення об’єкту досліджень педології та педагогіки дитячого руху з дитини на соціум, середовище.

4-й етап (1932–1936 рр.) – **шкільний** – перебудова діяльності піонерської організації за шкільним принципом з поступовим переходом дитячого руху на базу школи, що спричинило структурно-організаційні зміни: створення піонерських загонів на базі шкільних класів та їх об’єднання у загальношкільну піонерську організацію; доручення керівництва піонерськими загонами шкільним комсомольським організаціям з поступовим

переходом цих функцій до педагогічного персоналу школи; активізація позашкільної піонерської роботи; згорання педагогіки дитячого руху; завершення розвитку дитячого руху як різноманітного соціально-педагогічного явища та початок періоду масового єдиного пришкільного дитячого формування – піонерської організації.

5. Визначено, що соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху на рівні організаційно-управлінського складника зазнавали істотних змін на різних етапах розвитку досліджуваного феномену. Для *початкового етапу* (початок ХХ ст. – перша половина 1922 р.) характерними були: відсутність чіткої межі між дитячим і юнацько-молодіжним рухом; різноманітність у визначенні мети, завдань, принципу створення і діяльності, підпорядкованості дитячих формувань; різноспрямованість дитячого руху (культурно-освітній, соціалістичний, комуністичний, скаутський). На *2 етапі* (друга половина 1922 р. – 1925 р.) перехід дитячого руху України в структуру загальносоюзної „Дитячої комуністичної організації юних піонерів імені В.І. Леніна” на єдину організаційну структуру передбачав: подолання організаційних відмінностей у дитячому русі в УСРР (щодо бази створення і принципу діяльності, термінології дитячого руху в межах різних регіонів тощо); встановлення єдиної системи керівництва дитячим рухом у єдності „тріади” – КП(б)У, КСМУ, Головоцвihu Наркомосу УСРР, представники яких увійшли до координаційних центрів дитячого руху – Бюро комуністичного дитячого руху; початок узгодження („ув’язки”) дитячого руху та школи з метою забезпечення піонерського впливу на учнів і на школу.

Динамічні зміни щодо „ув’язки” дитячої громадської організації та школи на *3 етапі* розвитку дитячого руху (1926–1931 рр.) відбувалися за декількома організаційними формами: шкільними (форпост, міжзагонова шкільна комісія) та виробничими (піонерська база, загін при фабрично-заводських комсомольських осередках), що згодом привело до повного переукомплектування піонерських загонів за шкільним принципом.

Означені зміни спричинили корінну перебудову організаційно-управлінської структури піонерської організації на *4 етапі* розвитку дитячого руху (1932–1936 рр.): створення піонерських загонів на базі шкільних класів та їх об’єднання у загальношкільну піонерську організацію; покладення керівництва піонерськими загонами на шкільні комсомольські організації з поступовим переходом керівництва до педагогічного персоналу школи; реорганізація Бюро комуністичного дитячого руху в нові координаційні центри піонерії – Відділи піонерів при центральному, обласних, міських і районних комітетах комсомолу. Означені зміни спричинили появу недоліків у роботі піонерської організації, зокрема – перехід піонерських загонів з підприємств на базу школи призвів до втрати прямих зв’язків піонерів з комуністами та комсомольцями-виробничниками, яких у ролі вожатих

піонерських загонів замінили учні-комсомольці та класні керівники.

6. У ході аналізу змістового складника дитячого руху встановлено, що на *початковому етапі* (початок ХХ ст. – перша половина 1922 р.) сформувався два основних підходи щодо джерел дитячого руху (скаутський і нескаутський), які в УСРР паралельно співіснували та розвивалися у контексті спрямованості української освіти на розвиток системи соціального виховання та його основний фактор – дитячий рух.

Становлення дитячого руху на 2 *етапі* його розвитку (друга половина 1922 р. – 1925 р.) супроводжувалося пошуком системи діяльності дитячої комуністичної організації. Починаючи з другої половини 1923 р. було зреалізовано „систему розрядів” (1922 р. – середина 1923 р.) та „систему етапів”.

На 3 *етапі* розвитку дитячого руху (1926–1931 рр.) в послідовності його змістової перебудови провідними методами діяльності піонерської організації стали: „система етапів” (продовжувалася з попереднього етапу до кінця 1926 р.), „метод завдань” („конкретних завдань”, „трудових завдань”, кінець 1926–1927 рр.), „система роботи піонерської організації” та „метод проектно-трудових завдань” (1928–1931 рр.), спрямовані на виконання основного завдання піонерії – участі в суспільно-політичному житті країни шляхом прояву дитячої соціальної активності у суспільно корисних заходах.

Проте і „система роботи піонерської організації”, і „метод проектно-трудових завдань” не витримали випробувань практикою. До того ж у контексті переходу дитячого руху на базу школи (4 *етап*, 1932–1936 рр.) зазнало змін і основне завдання діяльності піонерської організації – соціалістичне змагання за розбудову країни було скероване на соціалістичне змагання „за якість знань та свідому дисципліну”, що здійснювалося у різних формах всесоюзного, республіканського та регіонального масштабу: конкурси, змагання, естафети, походи за якість навчання, зльоти ударників навчання, виконання різноманітних угод і т.п.

З остаточною перебудовою дитячого руху за шкільним принципом і вдосконаленням його роботи як частини виховної системи школи посилюється політизація піонерської організації – особливої виховної системи, ланки системи комуністичного виховання. З дитячого руху зникли добровільність, самодіяльний характер дитячої організації, яка втратила ознаки громадської, позашкільної і стала державною, у справжньому сенсі – пришкольною.

7. Розкрито особливості науково-методичного забезпечення розвитку дитячого руху в хронологічних межах дослідження. З’ясовано, що на початку ХХ ст. з’явилися перші посібники, періодичні видання, форми підготовки організаторів дитячого руху тощо, які символізували зародження особливої науки – педагогіки дитячого руху.

З початку 20-х років ХХ ст. починається новий етап наукового педагогічного осмислення дитячого руху, представленого у працях

відомих вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків – В. Арнаутова, Е. Гернле, Н. Крупської, Ф. Лянге, Л. Менжинської, М. Миронова, І. Соколянського та ін.

У хронологічних межах дослідження в Україні створено окрему науково-методичну інфраструктуру – мережу дослідних установ, які працювали над розробкою проблем у галузі теорії і методики дитячого руху, серед яких: *комсомольські* – методологічні комісії при Бюро комуністичного дитячого руху, піонерські методичні кабінети, Будинки комуністичного дитячого руху, створені при комсомольських комітетах різного рівня; *освітні* – окремі відділи Головоцвиху Наркомосу УСРР (кабінет соціального виховання, сектор дитруху при Наукпедкомі, Інспектура дитячого комуністичного руху та ін.), факультети соціального виховання, кафедри педології інститутів народної освіти та ін. Крім спеціальних закладів, розробкою важливих питань піонерської теорії та практики займалися такі *науково-дослідні установи*, як Науково-дослідний інститут комуністичного дитячого руху (Харків, 1932–1934 рр.) та Український науково-дослідний інститут педагогіки (Харків, 1926–1934 рр.).

Важливим аспектом науково-методичного забезпечення дитячого руху стало становлення й розвиток системи добору, підготовки і підвищення кваліфікації керівних кадрів та вожатих піонерських загонів, а також створення мережі періодичних і методичних видань з проблем дитячого руху.

Проте згорання педагогіки дитячого руху як самостійної галузі знань (починаючи з 1933 р.), знищення педології як науки про дитину та фактори її розвитку, згорання мережі науково-методичної інфраструктури дитячого руху (закриття у 1934 р. Українського науково-дослідного інституту комуністичного дитячого руху), завершення харківського періоду діяльності Українського науково-дослідного інституту педагогіки (1936) та розгром „харківської педагогічної школи”, що супроводжувався репресіями діячів дитячого руху (І. Соколянський, В. Арнаутов та ін.) знаменували завершення розвитку дитячого руху як різноманітного соціально-педагогічного явища, основними ознаками якого були самодіяльність, певною мірою самоорганізованість і громадськість, та перехід до наступного періоду – функціонування піонерської організації як єдиної, уніфікованої, масової структури в системі школи.

Однак, проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів проблеми соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. Передусім, заслуговують на окреме вивчення такі питання, як науково-методичне забезпечення дитячого руху як основного фактора соціального виховання в Україні; система підготовки та підвищення кваліфікації організаторів

дитячого руху; організація дитячого руху на різних етапах його розвитку, що не увійшли до хронологічних меж нашого дослідження; творча спадщина вітчизняних та зарубіжних теоретиків, діячів дитячого руху тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Коляда Н. М. Розвиток дитячого руху в Україні (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.): монографія / Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – 407 с.

2. Актуальні проблеми теорії та практики соціально-педагогічної діяльності : колективна монографія / [за заг. ред. Побірченко Н. С.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 202 – 216.

Посібники

3. Соціальна молодіжна політика : навч. посіб. / уклад. Н. М. Коляда, О. О. Кравченко. – Умань : ПП Жовтий, 2008. – 119 с. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Лист № 14/18-Г/2489 від 03.12.2008 р.).

4. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / уклад.: Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий, 2009. – 70 с.

5. Коляда Н. М. Технології соціальної роботи: теоретичні засади / Н. М. Коляда // Технології соціальної роботи: теоретичні засади: Навчальний посібник / Авторський колектив: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. – К. : Оміда, 2010. – С. 6 – 17.

6. Коляда Н. М. Проблеми соціального виховання на сторінках журналу „Дитячий рух” (1925–1934). Бібліографічний покажчик / уклад. Н. М. Коляда. – К. : Науковий світ, 2012. – 119 с.

7. Розвиток дитячого руху в Україні: документи та матеріали (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.) : збірник / уклад. Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – 228 с.

8. Коляда Н. М. Іван Панасович Соколянський (1889–1960) – теоретик дитячого руху в Україні (20-ті роки ХХ ст.) / Н. М. Коляда // Хрестоматія педагогічного краєзнавства Черкащини : навч. посіб. у 2-х кн. / за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – Кн. 2. – С. 306 – 325.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

9. Коляда Н. Микола Миколайович Миронов (1901 – 1998) – історик, ідеолог та популяризатор дитячого руху в Україні / Наталія Коляда // Історико-педагогічний альманах. – 2008. – Вип. 2. – С. 64 – 70.

10. Коляда Н. М. Дитячий рух як середовище соціального виховання: від минулого до сучасності / Н. М. Коляда // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Б. Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Вид. ЧНУ, 2008. – Вип. 131. – С. 72 – 78.

11. Коляда Н. Арнаутов Василь Олексійович (1881 – 1938) – організатор дитячого руху в Україні / Наталія Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші. – Умань : РВЦ „Софія”, 2008. – Вип. 26. – С. 141 – 148.

12. Коляда Н. Дитяча періодика як засіб науково-педагогічної комунікації (на прикладі журналів „Вожатый” та „Дитячий рух”) / Наталія Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші. – Умань : РВЦ „Софія”, 2009. – Вип. 28. – С. 139 – 144.

13. Коляда Н. М. Соціокінетика дитинства: наука про дитячий рух / Н. М. Коляда // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Б. Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Вид. ЧНУ, 2009. – Вип. 166. – С. 72 – 76.

14. Коляда Н. М. Дитяча періодика як засіб науково-педагогічної комунікації в розвитку та популяризації теорії та практики дитячого руху / Н. М. Коляда // Освіта Донбасу. – 2009. – № 2 (133). – С. 29 – 33.

15. Коляда Н. М. Ідеї педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX ст. як теоретичний фундамент дитячого руху / Н. М. Коляда // Наук. зап. Ніжин. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – № 4. – С. 30 – 34.

16. Коляда Н. М. Дитячий рух як соціально-педагогічна система понятійний аспект / Н. М. Коляда // Зб. наук. пр. Кам’янець-Подільськ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Сер.: соціально-педагогічна. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. XIV. – С. 50 – 56.

17. Коляда Н. М. Формування духовності особистості в інституті дитячого руху / Н. М. Коляда // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2010. – Вип. 14. Кн. 2. – С. 426 – 435.

18. Коляда Н. М. Дитячий рух кінця XIX – початку XX ст. : зарубіжний досвід / Н. М. Коляда // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2(67). – С. 130 – 140.

19. Коляда Н. М. Дитинство як об’єктивна передумова зародження дитячого руху: до історії питання / Н. М. Коляда // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах : зб. наук. пр. / ред. кол.: Т. І. Сущенко (гол. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8(61). – С. 218 – 224.

20. Коляда Н. Едвін Гернле (1883 – 1952) – ідеолог, теоретик та організатор дитячого руху / Наталія Коляда // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 1. – С. 35 – 39.

21. Коляда Н. М. Методика піонерської роботи у педагогічній системі В. О. Сухомлинського (1918 – 1970) / Н. М. Коляда // Вісн. Черкас.

нац. ун-ту імені Б. Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Вид. ЧНУ, 2010. – С. 95 – 101. – (Спецвип. Ч. 1).

22. Коляда Н. М. Науково-дослідний інститут комуністичного дитячого руху як осередок піонерської теорії та практики (1932 – 1934 рр.) / Н. М. Коляда // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред. : Мартинюк М. Т.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – С. 115 – 125.

23. Коляда Н. Підготовка організаторів дитячого руху: уроки минулого та перспективи на майбутнє / Наталія Коляда // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Вип. 2. – С. 189 – 196.

24. Коляда Н. Дослідження історії вітчизняного дитячого руху радянського періоду: джерелознавчий аспект / Наталія Коляда // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 1. – С. 54 – 60.

25. Коляда Н. Піонерський форпост як провідна форма організація дитячого руху (20 – 30-ті роки ХХ ст.) / Наталія Коляда // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 2. – С. 72 – 76.

26. Коляда Н. М. Сучасні тенденції підготовки організаторів дитячого руху крізь призму історико-педагогічного досвіду / Н. М. Коляда // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – № 20 (231). – С. 197 – 205.

27. Коляда Н. Дитячий рух як соціально-педагогічна система (категорійно-понятійний аналіз) / Наталія Коляда // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – С. 170 – 177.

28. Коляда Н. Палаци і будинки піонерів та жовтенят як центри позашкільної освіти дітей і підлітків в Україні (до історії питання) / Наталія Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Вип. 38. – С. 178 – 185.

29. Коляда Н. Зародження концепції вітчизняного дитячого руху в контексті суспільно-політичних змін початку 20-х років ХХ ст. / Наталія Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 253 – 262.

30. Коляда Н. Позашкільна піонерська робота як важлива соціально-педагогічна засада розвитку дитячого руху (перша половина 30-х років ХХ ст.) / Наталія Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : СПД

Жовтий, 2012. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 213 – 223.

31. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціальної інтеграції дітей з особливими потребами / Н. М. Коляда // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36. – Ч. 2. – С. 108 – 115.

32. Коляда Н. М. Перші піонерські зльоти: до історії питання (кінець 20-х – початок 30-тих років ХХ ст.) / Н. М. Коляда // Вісн. Сев НТУ : зб. наук. пр. Сер.: Педагогіка. – Севастополь : СевНТУ, 2012. – С. 157 – 162.

33. Коляда Н. М. Становлення та розвиток системи підготовки організаторів дитячого руху в Україні (1922 – 1936 рр.) / Н. М. Коляда // Наук. зап. Ніжинс. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Сер. „Психолого-педагогічні науки” / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 3. – С. 159 – 162.

34. Коляда Н. М. Історія становлення перших допіонерських дитячих об'єднань в Україні на початку ХХ ст. / Н. М. Коляда // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Б. Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Вид. ЧНУ, 2012. – Вип. 32 (245). – С. 13 – 22.

35. Коляда Н. М. Становлення та розвиток дитячого руху в Україні: історіографічний аналіз проблеми / Н. М. Коляда // Науковий вісник Донбасу: електронне наукове видання. Педагогічні науки. – 2012. – № 4 (20): <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN20/index.htm>

Опубліковані праці апробаційного характеру

36. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціалізації особистості / Н. М. Коляда // Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: м. Умань, 4 – 5 жовтня 2007 р. / ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – Умань : РВЦ „Софія”, 2007. – С. 21 – 23.

37. Коляда Н. М. Дитячі організації як середовище соціального виховання / Н. М. Коляда // Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 24 – 25 квітня 2008 р. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 38 – 39.

38. Коляда Н. М. В. Арнаутов та дитячий рух в Україні (до історії питання) / Н. М. Коляда // Сучасні наукові досягнення – 2008 : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. : в 3-х т. – Миколаїв : НУК, 2008. – Т. II. – С. 187 – 191.

39. Коляда Н. М. І. Соколянський (1889 – 1960) – теоретик дитячого руху в Україні (20-ті роки ХХ століття) / Н. М. Коляда // Видатні постаті науки, культури і освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 30 – 31 жовтня 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 219 – 221.

40. Коляда Н. М. Підготовка педагогів-організаторів дитячого руху: від минулого до сучасності / Н. М. Коляда // Актуальні проблеми

підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 5–7 листопада 2009 року / за ред. А. І. Конончук. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. І. Гоголя, 2009. – С. 90 – 93.

41. Коляда Н. М. Історіографія розвитку дитячого руху в Україні / Н. М. Коляда // Виховання, освіта, психологія, право: історичний аспект : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених. – Євпаторія : РІО РВНЗ КГУ, 2009. – С. 58 – 61.

42. Коляда Н. М. Детское движение как институт социализации детей и подростков / Н. М. Коляда // Актуальные вопросы современной психологии и педагогики : сб. докладов Междунар. науч. заочной конф. (Липецк, 28 октября 2009 г.) / отв. ред. А. В. Горбенко. – Липецк : Изд. центр „Де-факто”, 2009. – С. 24 – 26.

43. Коляда Н. М. Педагогіка дитячого руху / Н. М. Коляда // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали V Всеукр. наук. конф., Тернопіль, 23 – 24 грудня 2009 р. Ч. I: педагогіка, психологія, мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 64 – 65.

44. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціалізації дітей та підлітків / Н. М. Коляда // Розвиток наукових досліджень' 2009 : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 23 – 25 листопада 2009 р. – Полтава : Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2009. – Т. 9. – С. 102 – 104.

45. Коляда Н. М. Формування соціальної компетентності майбутніх організаторів дитячого руху / Н. М. Коляда // Формування готовності викладача вищого навчального закладу до професійної діяльності : матеріали Регіонал. наук.-метод. семінару, 17 грудня 2010 р. / Уман. пед. ун-т імені Павла Тичини / ред. кол. : Дудник О. В. та ін. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 28 – 30.

46. Коляда Н. М. Дитячий рух крізь призму соціокультурних цінностей / Н. М. Коляда // Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 жовтня 2010 р. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 85 – 87.

47. Коляда Н. М. Дитячий рух в Україні (початок ХХ ст. – друга половина 30-х років ХХ ст.): періодизація становлення та розвитку / Н. М. Коляда // Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15 грудня 2010 р. / за заг. ред. Огнев'юка В. О. [ред. кол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоєва, Г. С. Лозко]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. – С. 116 – 120.

48. Коляда Н. М. Соціальна компетентність майбутніх організаторів дитячого руху / Н. М. Коляда // Реалізація принципів і завдань Болонського процесу : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-метод. конф., 20–21 жовтня 2011 р., Луцьк. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – С. 184 – 186.

49. Коляда Н. М. Підготовка соціального педагога як організатора

дитячого руху в умовах ВНЗ / Н. М. Коляда // Роль педагогічних дисциплін у формуванні сучасного фахівця : матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару в рамках II етапу Всеукр. олімпіади з навч. дисципліни „Педагогіка” (Умань, 14 квітня 2011 р.) / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – С. 39 – 45.

50. Коляда Н. М. Формування духовно багатой особистості в інституті дитячого руху / Н. М. Коляда // Восьмі міжнар. Захаренківські пед. читання „Формування особистості, Людини в закладах освіти” : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Черкаси, 2 лютого 2011 р. / за заг. ред. проф. Прокопенко Л. І. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. – С. 33 – 35.

51. Коляда Н. М. Детское движение как институт социализации личности: проблемы взрослого лидерства / Н. М. Коляда // Психология и педагогика инноваций в условиях непрерывного образования : материалы III Междунар. научно-практ. Интернет-конф. (Ставрополь, 1 июня – 5 октября 2011 г.). – Ставрополь : Бюро новостей, 2011. – С. 155 – 157.

52. Коляда Н. М. Проблеми розвитку дитячого руху крізь призму аксіологічного підходу / Н. М. Коляда // Дидактика Яна Амоса Коменського: від минулого до сьогодення : матеріали Міжнар. інтернет-конф. (м. Умань, 27 квітня 2012 р.) // Вісн. лабор. дидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Побірченко Н. С. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 36 – 38.

53. Коляда Н. М. Розвиток педагогіки дитячого руху: історіографічний аналіз / Н. М. Коляда // Освіта і культура Волині : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. Луцьк, 18 – 19 жовтня 2012 р. : наук. зб. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 40 – 45.

54. Коляда Н. М. Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами в інституті дитячого руху / Н. М. Коляда // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ялта (15–16 березня 2012 року). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2012. – Ч. 4. – С. 60–63.

55. Коляда Н. М. Особливості позашкільної піонерської роботи у першій половині 30-х років XX ст. / Н. М. Коляда // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Криворіз. сесії I Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Кривий ріг, 24 листопада 2012 р.) : у 5-ти ч. – Д. : ТОВ „Інновація”, 2012. – Ч. 3. – С. 187 – 190.

56. Коляда Н. М. Дитячий рух в контексті соціальної політики: проблеми дорослого лідерства / Н. М. Коляда // Актуальні проблеми підготовки соціальних педагогів : матеріали наук.-метод. семінару (Умань, 22 березня 2012 р.) / [ред. кол. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 81 – 92.

57. Коляда Н. М. Категорія дитинства у контексті розвитку соціокінематики як науки про дитячий рух / Н. М. Коляда // Права дитини:

від витоків до сучасності : матеріали наук.-метод. семінару (Умань, 24 травня 2012 р.) / [ред. кол. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 64 – 69.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

58. Коляда Н. М. Василь Олексійович Арнаутов (1881 – 1938): реабілітований історією / Н. М. Коляда // Український вимір : Міжнар. зб. інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори : у 3 т. – Чернівці : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2009. – Т II. – С. 69 – 71.

59. Коляда Н. Н. Категория детства в процес се зарождения детского движения / Н. Н. Коляда // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Сер. „Педагогика, психология”. – № 2 (2). – 2010. – С. 60 – 63.

60. Коляда Н. М. Формирование духовности как жизненной ценности личности в институте детского движения / Н. М. Коляда // Ценности профессиональной деятельности современного педагога : межвуз. сб. науч. трудов / под общ. ред. М. И. Лукьяновой, Е. А. Лодатко. – Черкассы-Ульяновск : УИПКПРО, 2011. – С. 235 – 243.

61. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціалізації особистості: проблеми дорослого лідерства / Н. М. Коляда // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. XIII, част. 1. – С. 179 – 187.

62. Коляда Н. М. Реалізація прав дитини в інституті дитячого руху: від історії до сучасності / Н. М. Коляда // Права дитини: від витоків до сучасності : матеріали наук.-метод. семінару (Умань, 14 червня 2011 р.) / [ред. кол. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – С. 33 – 35.

63. Коляда Н. Дитячий рух як інститут соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями / Наталя Коляда // Inkluzja i ekskluzja społeczna z osob z niepełna sprawnością. – Warszawa : Wydawnictwo Salezjanskie, 2011. – С. 71 – 86.

64. Коляда Н. М. Problemy socjalnego wychowania w organizacji „dzieciocy ruch” / Н. М. Коляда // Człowiek – Przewodnik – Medrzec. – Torun : Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011. – P. 265 – 273.

65. Коляда Н. М. Соціалізація особистості крізь призму соціокінематики дитинства / Н. М. Коляда // Mysl i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych. – Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. – Tom 2. – P. 459 – 467.

66. Коляда Н. М. Дитячий рух як соціально-педагогічна система: теоретичний аспект проблеми / Н. М. Коляда // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. XIV, част. 2. – С. 182 – 189.

67. Коляда Н. Н. Детское движение как институт социализации детей и подростков / Н. Н. Коляда // Вестник академии знаний. – 2012. – № 3. – С. 72 – 76.

АНОТАЦІЇ

Коляда Н. М. Соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в Україні (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальностей: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Луганськ, 2013.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає у цілісному і системному розкритті соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні на початку ХХ ст. – в середині 30-х років ХХ ст. у структурі ідеологічних, соціальних і педагогічних детермінант як складових загальноосвітнього виховного процесу.

Обґрунтовано логіко-структурну модель аналізу соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні. Визначено об’єктивні та суб’єктивні чинники виникнення дитячого руху на початку ХХ ст. Обґрунтовано періодизацію розвитку дитячого руху в Україні в хронологічних межах дослідження у єдності чотирьох етапів. Удосконалено і розширено наукові уявлення про: сутнісні характеристики поняття „дитячий рух”; нормативно-законодавчу базу розвитку дитячого руху в Україні у хронологічних межах дослідження; педагогіку дитячого руху та соціокінезику дитинства як міждисциплінарне наукове знання.

Ключові слова: дитячий рух, соціально-педагогічні засади, розвиток дитячого руху в Україні, дитяча громадська організація, педагогіка дитячого руху, соціокінетика дитинства.

Коляда Н. Н. Социально-педагогические основы развития детского движения в Украине (начало ХХ в. – середина 30-х годов ХХ в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальностям: 13.00.01 – общая педагогика и история педагогике; 13.00.05 – социальная педагогика. – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Луганск, 2013.

Диссертация содержит теоретическое обобщение и новый подход к решению важной и актуальной проблемы, заключающийся в целостном и системном раскрытии социально-педагогических основ развития детского

движения в Украине в начале XX в. – в середине 30-х годов XX в. в структуре идеологических, социальных и педагогических детерминант как составляющих всеобщего воспитательного процесса.

Выявлены социально-педагогические основы развития детского движения в Украине как целостная совокупность исходных положений, идей, принципов, правил, требований, которые характеризовали детское движение на каждом из этапов его развития количественными и качественными изменениями состояния исследуемого феномена на уровне всех структурных составляющих: *организационно-управленческой* – организационная структура детского движения (от принципа создания и деятельности низовых детских организаций до руководства детским движением); *содержательной* – содержание, направления, формы и методы деятельности детской организации; *научно-методической* – особенности методического обеспечения (научно-исследовательская инфраструктура детского движения; отбор, подготовка и повышение квалификации организаторов детского движения разных уровней; сеть периодических и методических изданий по проблемам детского движения и т.п.).

Определены факторы возникновения детского движения: объективные (общественно-педагогическое движение, представленное идеями педагогов-реформаторов; молодёжное движение, получившее активное развитие во многих странах мира, в том числе и на украинских землях; зарубежное детское движение) и субъективные (возрастные и психологические особенности детского возраста, естественная детская активность, стремление детей к объединению в общество сверстников, в котором ребёнок видит средство самозащиты, самоопределения, самоутверждения себя как личности, возможность удовлетворить свои потребности, возрастные, социальные интересы и т.д.).

Обоснована периодизация развития детского движения в Украине в начале XX – в середине 30-х годов XX в. в единстве 4-х этапов: 1-й этап (начало XX в. – первая половина 1922 г.) – начальный; 2-й этап (вторая половина 1922 г. – 1925 г.) – организационный; 3-й этап (1926–1931 гг.) – общественно-политический; 4-й этап (1932–1936 гг.) – школьный.

Обоснована логико-структурная модель анализа социально-педагогических основ развития детского движения в Украине в рамках исследуемого периода, представленная в единстве компонентов по двум измерениям: „горизонтальном” – виды и организационные формы детского движения; „вертикальном” – факторы возникновения, цели, задачи, субъекты, объекты и структурные составляющие (организационно-управленческая, содержательная, научно-методическая), функционирование которых базируется на конкретных социально-педагогических основах на всех этапах развития исследуемого явления.

Усовершенствованы и расширены научные представления о:

сущности понятия „детское движение”; нормативно-законодательной базе развития детского движения в Украине в хронологических рамках исследования; вкладе украинских педагогов в дело развития детского движения как основного фактора социального воспитания; педагогике детского движения и социокинетике детства как междисциплинарном научном знании.

В научный оборот введены малоизвестные и ранее неизвестные архивные документы, исторические факты, связанные с историей развития детского движения в Украине в начале XX – в середине 30-х годов XX в., идеи и социально-педагогические концепции, относящиеся к исследуемому социально-педагогическому явлению.

Ключевые слова: детское движение, социально-педагогические основы, развитие детского движения в Украине, детская общественная организация, педагогика детского движения, социокинетика детства.

Koliada N. M. Socio-pedagogical principles of children’s movement in Ukraine (the beginning of the XX century – mid-30 th of the XX century). – On the right of manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – The general Pedagogy and the History of Pedagogy; 13.00.05 – Social Pedagogy. – State institution „Luhansk Taras Shevchenko National University”, Luhansk, 2013.

The thesis presents theoretical generalization and a new approach to an important and urgent problem that is holistic and systematic disclosure of social and pedagogical foundations of children’s movement in Ukraine (the beginning of the XX century – mid-30 th of the XX century), the structure of the ideological, social and educational determinants as components of general public educational process.

Logical and structural model analysis of socio-pedagogical foundations of children’s movement in Ukraine has been grounded. Objective and subjective factors of children’s movement in the early twentieth century have been defined. The periods of children’s movement in Ukraine due to the chronological limits of the study in the unity of four stages, have been grounded. Scientific understandings of the essential characteristics of „children’s movement”; regulatory and legal framework of children’s movement in Ukraine in chronological limits of the study, pedagogy and children’s movement, childhood sotsiokinytyka as an interdisciplinary academic knowledge have been improved and extended.

Key words: children’s movement, social-pedagogical principles, the development of children’s movement in Ukraine, children’s social organization, pedagogy of children’s movement, childhood sotsiokinytyka.